

Міністерство освіти і науки України

Новоушицький коледж
Подільського державного аграрно-технічного університету

*Методичне забезпечення
самотійної роботи студентів
з дисципліни
«УКРАЇНСЬКА МОВА»*

Викладач Саковська Людмила Анатоліївна

**ПЕРЕЛІК ТЕМ,
ЯКІ ВІНОСЯТЬСЯ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ**

1. **ВЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ (БУКВИ).**
2. **ВІДТВОРЕННЯ НА ПИСЬМІ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ Е-И, О-А.**
3. **СКЛАДНІ ВИПАДКИ НАПИСАННЯ СЛІВ З ПОДВОЄННЯМ І ПОДОВЖЕННЯМ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.**
4. **ПРАВОПИС НАЙУЖИВАНІШИХ ПРЕФІКСІВ.**
5. **ПРАВОПИС НАЙУЖИВАНІШИХ СУФІКСІВ.**
6. **ПРАВОПИС ПРИСЛІВНИКІВ. СКЛАДНІ ВИПАДКИ ПРАВОПISУ РІЗНИХ ЧАСТИН МОВИ.**
7. **ВИДИ І ТИПИ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ.**
8. **БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ, СМИСЛОВІ ЗВ'ЯЗКИ РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ ТА ІНТОНАЦІЯ В НИХ.**
9. **ПРИЗНАЧЕННЯ ПРЯМОЇ І НЕПРЯМОЇ МОВИ, ЇХ ГРАМАТИЧНО-СМИСЛОВІ ОСОБЛИВОСТІ.**
10. **СТИЛІ МОВИ, ОСОБЛИВОСТІ КОЖНОГО СТИЛЮ.**

Тема 1. ВЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ (БУКВИ)

Питання теми:

1. Велика літера на початку речення.
2. Велика літера при звертаннях та в ремарках.
3. Велика та мала літера в рубриках.
4. велика літера після двокрапки, на початку цитати тощо.
5. Велика літера у власних назвах.
6. Велика літера у складноскорочених назвах.
7. Правила переносу слів.

Велика літера на початку речення

З великої літери пишеться:

а) Перше слово, яким починається текст.

б) Перше слово в реченні:

1) після крапки;

2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли ними закінчується попереднє речення.

в) Перше слово кожного рядка у віршах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка (хоч і не обов'язково).

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови та інтонаційних відтінків, перше слово пишеться з малої літери:

— Дивіться... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен... (Коцюбинський).

Тихо в хаті стало;

Тільки наймичка шептала:

«Мати... мати... мати...» (Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то даліше речення (слова автора) пишеться з малої літери:

— Так тому й будь! — усі гукнули (Глібов).

— Що з тобою? — допитувалась Маланка (Коцюбинський).

Я не Ганна, не наймичка,

Я... — та й оніміла (Шевченко).

Примітка 3. Після знака питання (іноді знака оклику — див. § 35, п. б), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації словам, пишеться мала літера:

Що його турбувало? погода? далека дорога?

Сонце! сонце! — на гори й долини, —

Сонце! сонце! — на води й поля.

Хай живе в вільній праці людини

України земля! (Тичини)

Велика літера при звертаннях і в ремарках

З великої літери пишеться:

а) Перше слово після знака оклику, яким відокремлюється звертання:

Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш (Шевченко); Нумо до праці, брати! Годі лякатись! На діло святее! Сміло ми будемо йти! (Грінченко).

б) Слово, що йде після вигуку або окличного слова, коли вони стоять на початку речення: — Ха-ха! От ловко! (Коцюбинський).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишеться з малої літери: Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни (Васильченко).

в) Ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

Слава й честь борцям за вільну незалежну Україну (Тривалі бурхливі оплески. Присутні встають і співають національний гімн) (З газети).

З великої літери пишуться й інші ремарки та посилання взяті в дужки, що стоять після закінченого речення:

Українська культура з найдавніших часів, навіть у найтяжчі історичні періоди її існування, не була ізольованою від зовнішнього світу (З газети).

Велика та мала літери в рубриках

1) З великої літери пишеться перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Сьогодні о вісімнадцятій годині відбудуться загальні збори колективу з порядком денним:

1. Про завдання колективу видавництва у світлі прийнятого Закону «Про мови».

2. Звіт голови правління осередку Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

2) З малої літери пишеться перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою:

Біологічні механізми Землі вже давно не справляються з лавиноподібним техногенним забрудненням планети. Ситуація ускладнюється швидше, ніж вдається знайти гарантоване рішення. Основні компоненти забруднення сьогодні такі:

— зміна клімату під впливом парникового ефекту;

— виснаження озонового шару Землі;

— кислотне забруднення атмосфери й ґрунтів, хімічне забруднення планети;

— забруднення Світового океану;

— прогресуюче зникнення сотень видів рослин і тварин та збіднення генофонду Землі («Вісник АН України»).

Якщо такі рубрики граматично самостійні та структурно досить розлогі, то вони можуть починатися великою літерою:

Кожен функціональний різновид мовлення має свій набір комунікативно-семантичних інваріантів. У цьому плані видається важливим дослідження таких питань:

1. Визначення інвентарю комунікативних типів висловлень (інваріантів) у національній мові.

2. Опис цих інваріантів з опорою на синтаксичну структуру, інтонаційне оформлення й лексико-тематичне наповнення висловлення.

3. Зіставлення цих комунікативно-семантичних інваріантів у слов'янських мовах (з виступу в дискусії).

Велика літера після двокрапки, на початку цитати тощо

З великої літери пишеться перше слово після двокрапки:

а) Коли це початок прямої мови:

Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Глібов); Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прощу!» (Павличко).

б) Коли цитата подається після слів автора як пряма мова, тобто пов'язується зі словами автора без сполучника й наводиться з початку речення:

Незабутній Максим Тадейович Рильський згадував: «Усе моє свідоме життя слово “Саксаганський” було для мене символом високої майстерності!» (Зб. «В сім'ї вольній, новій»).

Примітка. Коли ж цитата: а) входить до складу речення як його частина у формі підрядного речення, тобто пов'язується з головним реченням сполучником, або б) наводиться з середини речення, то вона, як правило, починається з малої літери (у другому випадку після двокрапки ставляться лапки, за ними – три крапки): У виступі на загальних зборах АН України член-кореспондент М. Голубець відзначив, що «першою невідкладною справою є перебудова психіки вченого, організатора й керівника науки» (З газети).

2. З великої літери пишеться початкове слово виступу, постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Дозвольте ж мені виразити означення суверенітету Республіки:

1. Земля та її природні багатства, води й повітряний басейн, що знаходиться в межах кордонів України, є власністю народу України.
2. На території України закони, прийняті Верховною Радою України, мають пріоритет перед законами, прийнятими установами [колишнього] Союзу (І. Р. Юхновський. Із виступу на загальних зборах АН України).

Велика літера у власних назвах

1. З великої літери пишуться індивідуальні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, конспіративні клички, прізвиська: Іван Петрович Котляревський, Леся Українка (Лариса Петрівна Косач), Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська), Юрій Клен (Освальд Бургардт), Данило Галицький, Нестор Літописець, Олександр Невський, Ярослав Мудрий; також: Кобзар (про Тараса Шевченка), Каменяр (про Івана Франка) тощо.

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, які пишуться через дефіс, кожна складова частина починається великою літерою: Квітка-Основ'яненко, Нечуй-Левицький, Сергєєв-Ценський; Жан-Жак, Зиновій-Богдан, Марія-Тереза.

Примітка 1. *Різні частки (прийменники, сполучники, прийменники з артиклями) в середині прізвищ та імен іншомовного походження пишуться з малої літери: Абдель Керім, Бретон де лос Еррерос, Варнгоген фон Ензе, Кур де Жебелен, Нур ед Дін. Про написання службових слів, що виступають перед прізвищем, див. § 106, п. 1 г.*

Примітка 2. *Китайські прізвища та складні імена, які завжди стоять після них, пишуться з великої літери: Мао Цзедун, Сунь Ятсен, Тао Юаньмін.*

Примітка 3. *У корейських, в'єтнамських, бірманських, індонезійських і тайландських прізвищах та іменах усі складові частини пишуться з великої*

літери: Кім Ір Сен, Лім Хон Ін; Фам Ван Донг, Хо Ші Мін; У Ну Мунг, У Чин Су; Вілуйо Пуспоюдо, Суджоно Ходіното; Кулаб Сайпрадіт, Луанг Вічит Ватакан.

Примітка 4. Про правопис східних власних імен (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами бей, заде, огли, паша) див. § 106, п. 2 е.

Примітка 5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами людей і предметів, пишуться з малої літери: донжуан, ловелас, ментор, меценат, робінзон, браунінг (пістолет), галіфе (штани), дизель (двигун), макінтош (одяг), максим (кулемет), рентген (апарат), френч (одяг). Так само пишуться загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): бонапартизм, мічурінець, пушкініст, шевченкіана.

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, але які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишуться з великої літери:

Нові появляються вчені з різних галузей науки й техніки – нові Мічуріни й Ціолковські (Тичина). Потрібні нам і Гоголі, і Щедріни (Сліпчук).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, вони пишуться з малої літери: квіслінги.

Примітка 6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишуться з малої літери: араби, африканці, латиноамериканці; ацтеки, ірокези, поляни; білорус, латвієць, росіянка, українець; запоріжці, киянин, львів'яни, полтавець, полтавка.

2. З великої літери пишуться індивідуальні назви:

а) Міфологічних істот і божеств: Антей, Аполлон, Афіна, Ахіллес, Будда, Венера, Молох, Перун.

Примітка 1. Родові назви міфологічних істот пишуться з малої літери: ангел, демон, лісовик, муза, німфа, русалка, титан, фавн, фея.

Примітка 2. Індивідуальні міфологічні назви, що перетворилися в загальні або вживаються в переносному значенні, пишуться з малої літери: молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси.

б) Дійових осіб у байках, казках, драматичних творах, хоч у звичайній мові вони вживаються як загальні імена: Ворон, Заєць, Лисиця, Осел, Щука; Лісовик, Мавка, Перелесник; Дід Мороз, Той, що греблі рве; Червона Шапочка; Будяк, Троянда, Хліб.

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. не виступають дійовими особами окремих творів, а використовуються як загальні, вони пишуться з малої літери: баба-яга, дід-мороз, іван-покиван.

3. З великої літери пишуться назви найвищих державних посад України та міжнародних посад: Генеральний секретар ООН, Президент України, Голова Верховної Ради України, Генеральний прокурор України, а також найвищих державних посад інших країн згідно з вимогами дипломатичного протоколу (під час візитів до України тощо): Президент Сполучених Штатів Америки, Прем'єр-міністр Канади і т. ін.

Примітка 1. Назви посад, звань, учених ступенів тощо пишуться з малої літери: голова, декан, директор, міністр, ректор, президент НАН України, секретар; академік, генерал-лейтенант, заслужений діяч мистецтв, народний артист України, лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка, член-кореспондент; доктор наук, кандидат наук.

Примітка 2. З малої літери пишуться також назви титулів, рангів, чинів: барон, герцог, граф, імператор, князь, колезький асесор, король, принц, цар, шах.

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можуть писатися

з великої літери: Міністр освіти і науки України, Посол Республіки Польща, Президент Національної академії наук України.

Примітка 4. Умовні власні назви в актах, договорах та інших офіційних документах пишуться з великої літери: Високі Договірні Сторони, Автор і Видавництво тощо.

4. Клички свійських тварин, а також приручених чи дресированих звірів і птахів пишуться з великої літери: Сірко (собака); Сніжинка (кішка); Гнідко, Стріла (коні); Круторогий, Сивий (воли); Рекордистка, Лиска (корови); Раві, Шаші (слони); Красень, Фараон (папуги) та ін.

Примітка. Назви груп тварин, хоч вони й походять від індивідуальних кличок, пишуться з малої літери: З випасу поверталися рекордистки й лиски. Так само з малої літери пишуться назви порід тварин: бульдог, вівчарка, пінчер.

5. Назви сортів рослин у спеціальній літературі пишуться з великої літери: Антонівка, Білий налив, Сніговий кальвіль, Паперівка (яблуні); Українська глива, Лісова красуня (груші); Рекорд, Угорка (сливи); Шпанка рання (вишня).

Але в загальному вжитку вони пишуться з малої літери: антонівка, глива, угорка.

6. Астрономічні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери: Велика Ведмедиця, Козеріг, Марс, Молочний Шлях, Сатурн, Юпітер. Так само пишуться народні назви сузір'їв і галактик: Великий Віз, Квочка, Пасіка, Чумацький Шлях тощо.

Примітка 1. Родові означення при астрономічних назвах звичайно пишуться з малої літери: зірка Альтаїр, комета Галлея, Тунгуський метеорит, сузір'я Великого Пса, туманність Андромеди.

Примітка 2. Слова земля, місяць, сонце пишуться з великої літери тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем. Але: обробіток землі, схід сонця.

7. Назви сторін світу: захід, південь, північ, схід, норд-ост, південний захід – звичайно пишуться з малої літери. Якщо під цими назвами розуміються країни чи народи, тоді вони пишуться з великої літери: Далекий Схід, Західна Україна, країни Заходу, курорти Півдня, народи Півночі, Південне Полісся, Північна Буковина, Схід прокинувся.

8. Географічні й топографічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери, крім службових слів і родових означень (затока, мис, море, острів, пік, хребет і т. ін.): Азія, Антарктида, Балканський півострів, Берингове море, Північнокримський канал, Володимир-Волинський, гора Говерла, Грибова губа, Зелений мис, озеро Ільмень, Кавказький хребет, пік Шевченка, Москва-ріка, Нагаєва бухта, протока Па-де-Кале, Панамський перешийок, Перська затока, Північний полюс, Східноєвропейська рівнина, Урало-Кушумський степ.

Примітка 1. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не виражає родового поняття, то воно пишеться з великої літери: Біла Церква, Біловезька Пуща (заповідник), Булонський Ліс (парк), Великі Луки, Жовті Води, Залізні Ворота, Зелений Гай, Микільська Слобідка, Нова Гвінея (острів), Товста Могила, Ясна Поляна. Так само з великої літери пишуться складові частини географічних назв, що означають титули, посади, фах і т. ін.: мис Капітана Джеральда, набережна Лейтенанта Шмідта; також затока Святого Лаврентія.

Примітка 2. Прийменники, артиклі й сполучники в складі географічних назв пишуться з малої літери й відокремлюються дефісом: Булонь-сюр-Мер, Порт-о-Пренс, Ріо-де-Жанейро, Сен-е-Уаз, Фонтен-сюр-Рон, Франкфурт-на-Майні.

Артиклі й частки, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишуться з великої літери й приєднуються дефісом: Де-Брейне, Ла-Манш (протоки), Ле-Крезо, Лос-Анджелес (міста), Лос-Фрайлес (острови).

Примітка 3. В іншомовних складних географічних назвах, що пишуться через дефіс, з великої літери пишуться й родові позначення: Іссик-Куль (куль — озеро), Муюн-Кум (кум — пісок), Порто-Алегре (порто — порт), Ріо-Негро (ріо — річка), Хара-Нур (нур — озеро), але: Алатау, Амудар'я, Дихтау, Сирдар'я.

Якщо ж складова частина такої назви увійшла в українську мову як загальна родова назва, то вона пишеться з малої літери Варангер-фіорд, Дю-фіорд. Так само з малої літери пишуться й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: Кайзер-плац, Лібкнехт-штрассе (штрассе — вулиця), Трафальгар-сквер (сквер — площа), Трептов-парк, Уолл-стрит (стрит — вулиця).

Примітка 4. *Географічні назви, вжиті в переносному значенні, зберігають написання з великої літери: Версаль (у значенні «Версальський мир»), Канни (у значенні «оточення та розгром»), Мюнхен (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), Парнас (у значенні «світ поезії»), Седан (у значенні «воєнний розгром»).*

9. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських), а також майданів (площ), парків і т. ін. пишуться з великої літери, а їхні родові позначення — з малої: Андріївський узвіз, Байкало-Амурська магістраль, бульвар Тараса Шевченка, Військово-Грузинська дорога, вулиця Петра Сагайдачного, Житомирська автострада, Львівська площа, майдан Незалежності, Музейний провулок, Стрийський парк, Південно-Західна залізниця, Північний морський шлях, проспект Дружби народів, Ромоданівський шлях, течія Гольфстрім.

Якщо в назвах вулиць, проспектів, населених пунктів тощо слова брід, вал, ворота, міст, шлях, яр і т. ін. вже не сприймаються як родові позначення, то вони пишуться з великої літери: Боричів Тік, Добрий Шлях, Козиний Брід, Красні Ворота, Кузнецький Міст, Ярославів Вал (вулиці); Гола Пристань (місто), Козинські Горби (урочище), Сухий Яр (село).

10. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин і т. ін. пишуться з малої літери: бостон (тканина), йоркшир (порода свиней), легорн (порода курей), мадера (сорт вина), саяни (напій), сваліява (мінеральна вода), сенбернар (порода собак), сименталка (порода корів), токай (сорт вина) і т. ін.

11. У назвах груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій усі слова, крім родових позначень, пишуться з великої літери: Антанта, Балканські країни, Європейське Економічне Співтовариство, Співдружність Незалежних Держав,

Всесвітня Рада Миру, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Організація Об'єднаних Націй, Рада Безпеки, Троїстий союз.

12. Назви держав та автономних адміністративно-територіальних одиниць пишуться з великої літери. Причому, коли назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишуться з великої літери: Арабська Республіка Єгипет, Держава Бахрейн, Республіка Білорусь, Автономна Республіка Крим, Китайська Народна Республіка, Корейська Народно-Демократична Республіка, Князівство Монако, Королівство Бельгія, Республіка Болгарія, Республіка Індія, Республіка Куба, Республіка Польща, Республіка Румунія, Соціалістична Республіка В'єтнам, Сполучені Штати Америки, Угорська Республіка, Франція.

У назвах автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо з великої літери пишеться тільки перше слово: Волинська область, Єврейська автономна область, Краснодарський край, Ненецький автономний округ, Новомлинівська сільрада, Рожищенський район, Уманська міськрада.

Це правило поширюється й на назви старого адміністративно-територіального поділу: Березівський округ, Вітебське воєводство, Лохвицький повіт, Новоросійська губернія, Сосницька сотня, Стародубський полк, Черкаське староство.

***Примітка.** Неофіційні назви держав, одиниць територіального поділу та образні назви географічних об'єктів пишуться з великої літери: Буковина, Вінниччина, Закарпаття, Закавказзя, Золотоверхий (Київ), Наддніпрянщина, Підмосков'я, Побужжя, Поділля, Покуття, Полісся, Приазов'я, Прикарпаття, Причорномор'я, Приуралля, Російська Федерація, Славутич (Дніпро), Слобожанщина. У спеціальному стилістичному вживанні пишуться з великої літери й загальні назви: Батьківщина тощо.*

13. У словосполученнях — назвах державних, партійних, громадських, профспілкових та інших установ і організацій як України, так і інших держав з великої літери пишеться тільки перше слово, що входить до складу назви: Верховний суд США, Генеральні штати Королівства Нідерландів, Збройні сили України, Народна палата Республіки Індії, Національна рада Демократичної партії України, Національна гвардія України, Центральна управа Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

Це стосується й назв державних установ минулого: Державна дума, Земський собор, Тимчасовий уряд.

Але в назвах таких найвищих державних установ України, як Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України, з великої літери пишуться всі слова.

***Примітка.** Традиційні, неофіційні назви закордонних державних органів, які періодично скликаються, пишуться з малої літери: бундесрат, джирга, конгрес, ландтаг, меджліс, національні збори, парламент, сейм, сенат, стортинг.*

14. У назвах міністерств і їхніх головних управлінь, а також у назвах інших установ та організацій, що складаються з кількох слів, з великої літери пишеться тільки перше слово: Національний банк України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури і мистецтв України, Палата мір і вимірних приладів, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Цивільний повітряний флот України.

Це правило поширюється й на офіційні назви:

а) Установ місцевого значення: Виконавчий комітет Донецької обласної ради народних депутатів, Львівський обласний відділ охорони здоров'я, Чернігівська облспоживспілка, Шевченківський районний відділ народної освіти міста Києва. Але: профком Київського національного університету, страйкком, фабком і т. ін.

б) Партиї України та інших країн світу: Демократична партія України, Лейбористська партія Великої Британії, Республіканська партія США.

в) Міжнародних і закордонних професійних, громадських та інших організацій: Австралійський конгрес тред-юніонів, Американська федерація праці, Всесвітній форум українців, Гельсінська спілка, Міжнародна асоціація українців, Народний рух України, Товариство об'єднаних українських канадців, Федерація незалежних профспілок України.

15. Правопис складених назв заводів, фабрик, комбінатів, виробничих об'єднань, шахт, підприємств, установ, а також наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, театрів, парків культури та відпочинку, клубів тощо підпорядкований таким правилам:

а) Якщо підприємство, установа, заклад і т. ін. мають символічну назву, номер чи носять чиєсь ім'я, то їх можна писати повністю або скорочено. При цьому в повних назвах початкове слово та перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви, ім'я тощо пишуться з великої літери, а всі інші слова — з малої: Київський завод «Арсенал», Виробниче акціонерне товариство «Поліграфкнига», Донецька шахта «Вітка-Глибока», Львівська середня школа № 1 імені І. Франка, Десятий міжнародний з'їзд славістів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський військовий округ.

У скорочених назвах перше слово звичайно пишеться з малої літери, символічна назва (у лапках) — з великої: ансамбль пісні й танцю імені П. Вірського, магазин «Роксолана», видавництво «Веселка», спортивний комплекс «Трудові резерви», стадіон «Динамо».

Примітка. Якщо скорочена назва вживається замість повної (на вивісках, етикетках тощо), то її початкове слово пишеться з великої літери: Комбінат «Прогрес», Кооператив «Садівник», Середня школа № 2.

б) Перше слово власних назв академій, інститутів, науково-дослідних установ, кінотеатрів, театрів, музеїв, парків культури та відпочинку тощо пишеться з великої літери, незважаючи на те, що воно є родовим позначенням: Національна академія наук України, Книжкова палата, Державний музей українського образотворчого мистецтва, Голосіївський парк імені М. Т. Рильського, Національна опера України ім. Т. Г. Шевченка, Українська академія друкарства.

в) З великої літери пишеться перше слово складених назв типу: Київський будинок мод, Львівський палац одруження, Харківський клуб метробудівців.

З великої літери може писатися перше слово й скороченої назви, якщо відповідна повна назва вже згадувалася в тексті, а також — на вивісках: Будинок учителя, Український дім, Палац урочистих подій і т. ін.

***Примітка.** Якщо до складу найменування установи входить словосполучення, яке може виступати як самостійна назва установи (без початкових слів), то воно пишеться з великої літери: Оперний театр (від Національна опера України ім. Т. Г. Шевченка), Третьяковська галерея (від Державна Третьяковська галерея) та ін.*

16. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова актив, збори, з'їзд, конференція, президія, сесія, симпозиум, рада (інституту тощо) пишуться з малої літери: сесія Київської обласної ради, кафедра української літератури Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, засідання президії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, рада філологічного факультету, конференція Міжнародної асоціації українців, сесія Хмельницької міськради, учена рада Інституту української мови НАН України.

17. У складених назвах іноземних телеграфних агентств усі слова, крім родового імені, пишуться з великої літери й без лапок: агентство Пренса Латіна, агентство Франс Пресс. Щодо назв іноземних фірм, компаній, банків і т. ін., то вони беруться в лапки й з великої літери пишеться тільки перше слово чи власне ім'я, що входить до складу цієї назви: фірма «Філко корпорейшн», компанія «Дженерал моторс», нафтохімічна компанія «Оксиденталь петролеум корпорейшн», банк «Гаранті траст компані».

18. У назвах творів художніх, музичних і т. ін., наукових праць, газет, журналів, історичних пам'яток тощо перше слово пишеться з великої літери, а назва береться в лапки: поема «Енеїда», повість «Тіні забутих предків», опера «Запорожець за Дунаєм», пісня «Стоїть гора високая», підручник «Історія України», кінофільм «Камінний хрест», картина «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», газети: «Вечірні вісті», «Вісті з України», «Голос України», «Літературна Україна», «Слово»; журнали: «Всесвіт», «Дзвін», «Наука і суспільство», «Кобета і жице», «Україна»; писемні історичні пам'ятки: «Руська правда», «Слово о полку Ігоревім», «Літопис Самовидця».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет і т. ін. з великої літери пишеться також перше слово другої назви: «Андрій Соловейко, або Вченіє світ, а невченіє — тьма», «Глитай, або ж Павук», «Дейлі телеграф енд Морнінг пост».

Примітка 2. З великої літери, але без лапок пишуться назви культових книг: Апостол, Біблія, Євангеліє, Коран, Псалтир, а також назви таких релігійних понять, як Бог (але бог Перун і т. ін.), Божа Матір, Син Божий, Святий Дух і т. ін.

19. Назви аеропортів, вокзалів, станцій, портів, пристаней і т. ін. пишуться з великої літери: аеропорт «Бориспіль», Київський вокзал (у Москві), станція Фастів-Перший, станція метро «Контрактова площа», порт Балаклава, пристань Ржищів (на Дніпрі) тощо.

20. Умовні назви будинків відпочинку, пансіонатів, санаторіїв, дитячих таборів, готелів, кемпінгів, ресторанів, кав'ярень і т. ін. пишуться в лапках і з великої літери: будинок відпочинку «Зоря», пансіонат «Здоров'я», санаторій «Україна», дитячий табір «Беркут», готель «Золотий колос», кемпінг «Чайка», ресторан «Либідь», кав'ярня «Мрія».

21. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів тощо пишуться з великої літери: Андріївська церква, Золоті ворота, Колізей, Почаївська лавра, Хотинський замок, Софійський собор.

22. Назви історичних подій, епох, війн, революцій, народно-визвольних рухів, повстань, революційних свят, знаменних дат і т. ін. пишуться з великої літери: Велика французька революція, епоха Відродження, Вітчизняна війна, Коліївщина, Хмельниччина, Семирічна війна, Кривава неділя, Лютнева революція, Львівське збройне повстання 1848 р., Революція 1905 р., Паризька комуна, Льодове побоїще, Полтавська битва, Ренесанс, Перше травня, Міжнародний жіночий день, Новий рік, День учителя, День Незалежності України, Свято Перемоги.

З великої літери пишуться й назви релігійних свят і постів: Благовіщення, Великдень, Івана Купала, Петра й Павла, Покрова, Різдво, Теплового Олексія, Успіння; Великий піст, Масниця, Петрівка, Пилипівка, Спасівка тощо.

Примітка 1. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишуться з малої літери: греко-перські війни, громадянська війна, хрестові походи, доба феодалізму, античний світ, середні віки, середньовіччя, неоліт, палеоліт, трипільська культура, палеозойська ера.

Примітка 2. Якщо початковий порядковий числівник у складеній назві написаний цифрою, то наступне слово пишеться з великої літери: 8 Березня, 1 Травня.

23. З великої літери пишуться назви конгресів, конференцій, договорів, найважливіших документів тощо: Конгрес захисту культури (у Парижі 1935 р.), Конституція України, Програма ДемПУ, Потсдамська угода, Версальський мир, Акт проголошення незалежності України, Декларація прав людини.

24. У назвах орденів, відзнак, що складаються з кількох слів, тільки перше слово (крім родових) пишеться з великої літери: орден Вітчизняної війни, орден Дружби народів, орден Незалежності, орден Почесного легіону, орден Пошани.

Якщо така назва береться в лапки, то теж із великої літери пишеться тільки перше слово та власне ім'я, що входить до складу цієї назви: орден «Мати-героїня», медаль «За відвагу», медаль «За визволення Варшави», медаль «За бойові заслуги», медаль «Партизанові Вітчизняної війни».

25. З великої літери в лапках пишуться назви літаків, автомобілів, тракторів та інших машин, пов'язані з найменуванням моделі, заводу, фірми, що їх виготовляють: літак «Антей», автомобіль «Таврія», автобус «Турист», комбайн «Нива», трактор «Білорусь».

Це правило поширюється й на назви виробів, продуктів, що стали фірмовим або сортовим їх означенням: цукерки «Столичні», цигарки «Українські», вино «Перлина степу», цукерки «Пташине молоко».

З великої літери пишуться:

а) Прикметники, утворені від власних особових назв за допомогою суфіксів -ів (-ова, -ове, -еве), -їв (-єва, -еве), -ин (-ина, -ине), -їн (-їна, -їне), якщо вони означають належність чогось даній особі: Андрієві книжки, Грінченків словник, Маріїн лист, Тичинине слово, Шевченкові поезії.

б) Прикметники, які входять до складених особових назв людей як прізвиська: Володимир Великий, Данило Галицький, Дюма Старший, Карл Сміливий, Костянтин Багрянородний, Олександр Невський, Ярослав Мудрий.

в) Прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони входять до складу назв, які за змістом дорівнюють словосполучкам «імені когось», «пам'яті когось»: Нобелівська премія, Франківська кімната, Шевченківська премія.

Примітка. З малої літери пишуться присвійні прикметники, утворені від власних особових імен:

а) За допомогою суфіксів -івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-): бальзаківські традиції, франківські сонети, пушкінські рукописи, шевченківський стиль.

б) Якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: авгієві стайні, ахіллесова п'ята, гордіїв вузол, дамоклів меч, езопівська мова, прокрустове ложе, юдині срібняки; архімедова спіраль, базедова хвороба, бертолетова сіль, віттова хвороба, гайморова порожнина, піфагорова теорема.

Велика літера в складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, пишуться двояко:

а) З великої літери, якщо ці слова вживаються на позначення установ одиничних: Укрінформ, Укрпрофрада, Укоопспілка.

б) З малої літери, якщо такі слова є родовими назвами: медінститут, облвиконком, райвно, райрада.

2. Складноскорочені назви, утворені з початкових (ініціальних) букв, імен власних і загальних, пишуться великими літерами: АТС, КНР, НЛО, СНД, УРП, УТН.

Примітка. *Скорочення від загальних назв, які вимовляються як звичайні слова (без вставних звуків), пишуться малими літерами: вуз (у вузах), загс (до загсу), неп (під час непу). Такі слова звичайно відмінюються.*

Так само відмінюються ініціальні скорочення типу БАМ, а їхні закінчення, що пишуться з малої літери, приєднуються до останньої літери аббревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): з БАМу, на БАМі, з ВАКу, ВАКом, ТЮГу, ТЮГом.

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

Орфографічні правила переносу

Частини слів з одного рядка в другий слід переносити за складами: гай-ка, зо-шит, книж-ка, ко-ло-дязь, паль-ці, са-дів-ник, Хар-ків.

При цьому:

1. Не можна розривати сполучення літер дж, дз, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: ґу-дзик, хо-джу. Якщо дж, дз не становлять одного звука (це буває, коли д належить до префікса, а ж або з —до кореня), то їх слід розривати: над-звичай-ний (а не на-дзвичайний), під-жив-ляти (а не пі-дживляти).

2. Апостроф і м'який знак при переносі не відокремлюються від попередньої літери: бур'-ян (а не бур-'ян), кіль-це (а не кіл-ьце), Лук'-ян (а не Лук-'ян), низь-ко (а не низ-ько).

3. Одна літера не залишається в попередньому рядку й не переноситься в наступний: ака-де-мія (а не а-кадемія), Ма-рія (а не Марі-я), олі-вець (а не о-лівець).

Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як або, моя, око, шия тощо.

4. При переносі складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: багато-ступінчастий (а не багатоступінчастий), восьми-гранний (а не восьмигранний), далеко-східний (а не далекосхідний).

5. Не можна розривати ініціальні аббревіатури, а також комбіновані аббревіатури, які складаються з ініціальних скорочень цифр: АЕС, ЛАЗ-105, МАГАТЕ, МАУ, НТШ, УАПЦ.

6. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: Дні-про й Дніп-ро, Оле-ксандра й Олек-сандра, сестра й сест-ра. Це правило поширюється й на суфікси: бли-зький і близь-кий, видавни-цтво, видавниц-тво й видавницт-во, гали-цький і галиць-кий, росій-ський і російсь-кий, убо-зтво, убоз-тво й убозт-во, суспільс-тво й суспільст-во.

Технічні правила переносу

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що до них відносяться: Т. Г. Шевченко (а не Т. Г. // Шевченко), гр. Іваненко (а не гр.// Іваненко), акад. (доц., проф.) Гончаренко (а не акад. (доц., проф.)// Гончаренко), тов. Гнатюк (а не тов. // Гнатюк).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаються повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: Тарас Григорович Шевченко й Тарас // Григорович Шевченко, академік // Агатангел Кримський і т. ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: 1917 р. (а не 1917 // р.), 150 га (а не 150 // га), 20 см³ або 20 куб. см (а не 20 // см³ або 20 // куб. см), 5 г (а не 5 // г).

Примітка. Якщо назви мір подаються повністю, то їх можна переносити: 1917 // рік, 150 // гектарів і т. ін.

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами через дефіс, не можна відривати й переносити: 2-й (а не 2- // й), 4-го (а не 4- // го), 10-му (а не 10- // му) й т. ін.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення типу вид-во, і т. д., і т. ін., та ін., т-во тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Завдання для самоконтролю

Вправа 1.

Розкрийте дужки і вставте велику або малу літеру. Поясніть вживання великої літери.

А. (г)енеральний (с)екретар ООН, (п)резидент України, (г)олова (в)ерховної (р)ади України, (п)рем'єр-(м)іністр Канади, (м)іністерство (о)світи і науки України, (з)ахідна Україна, (к)раїни (з)аходу, (б)ульвар Тараса Шевченка, (м)айдан (н)езалежності, (р)еспубліка (б)олгарія, (у)горська (р)еспубліка, (к)орейська (н)ародно-(д)емократична (р)еспубліка, (р)івненська (о)бласть, (у)манська (м)іськрада, (ш)евченкові поезії, (ш)евченківські поезії, (ш)евченківська премія, (н)обелівська премія, (в)олодимир-(в)олинський, (н)аціональний (б)анк України, (к)иївський (б)удинок (м)од, (к)иївський (н)аціональний (е)кономічний (у)ніверситет, (д)ень (н)езалежності України, (р)іздво, (а)ндріївська (ц)ерква, (в)олодимирський (с)обор, (к)ієво-(п)ечерська (л)авра, (д)ержавний (м)узей (о)бразотворчого (м)истецтва, (ц)ентральна (н)аукова (б)ібліотека АН України ім. В. Вернадського, (п)ромінвестбанк України, (б)анк (а)валь, (є)вропейське (е)кономічне (с)півтовариство, (м)іжнародний (в)алютний (ф)онд.

Б. (р)ада (б)езпеки, (н)аціональна (о)пера України, (п)олісся, (с)танція (м)етро (л)ибідська, (з)акарпаття, (ч)ернігівська (о)блспоживспілка, (о)дещина, (п)риазов'я, (д)онбас, (з)бройні (с)или України, (ц)ентральне (у)правління (в)сеукраїнського

(т)овариства (п)росвіта ім. Тараса Шевченка, (ц)ентральна (р)ада, (п)арламент, (с)енат, (к)онституційний (с)уд України, (о)рден (в)ітчизняної (в)ійни, (м)едаль (з)а (в)ідвагу, (о)рден (к)нязя (я)рослава (м)удрого, (е)зопівська (м)ова, (б)іблія, (б)ожа (м)атір, (е)поха (в)ідродження, (н)аціональний (у)ніверситет (к)иєво-(м)огилянська (а)кадемія, (у)країнська (д)ержава; (д)ержавний (к)омітет з (н)ауки, (т)ехніки і (п)ромислової (п)олітики України; (д)октор (е)кономічних (н)аук, (м)іжнародна (с)пілка (у)країн-ських (п)ідприємців (МСУП).

Вправа 2.

Перепишіть речення. Розкрийте дужки і вставте велику чи малу літеру, поясніть її правопис.

1. Гей, нові (к)олумби й (м)агеллани, напнемо вітрила наших мрій! (*В. Симоненко*)
2. Не всі стародавні (г)реки були (а)фродітами, (г)еркулесами, (а)поллонами, але в них був ідеал краси, і вони бачили її в різних проявах, увічнювали її (*О. Довженко*).
3. Пошли, доле, гнів, і ненависть, і гордість оборонцям і визволителям нашої (б)атьківщини! (*О. Довженко*)
4. Всяк (ш)отландець вільний — пан своєї (б)атьківщини (*Леся Українка*).
5. Наші предки, (с)тародавні (с)лов'яни, подібно до (а)нглосаксів, ділили рік на дві частини: зиму і літо або на зимове і літнє сонцестояння — (к)оляду і (к)упала (*Олекса Воропай*).
6. (б)ароко — художній стиль у мистецтві, (б)атьківщиною якого є (і)талія. Головна особливість цього стилю — вигадливість, підкреслена урочистість, переважання декоративного над практично-корисним. Назва терміна «(б)ароко» походить від (п)ортугальського «перола барокка», що перекладається як «перлина вигадливої форми». Кращі будівлі цього стилю: (в)ерсальський (п)алац поблизу (п)арижа, (з)имовий (п)алац у (с)анкт-(п)етербурзі, (а)ндріївська (ц)ерква, (м)аріїнський (п)алац, (б)рама (з)аборовського у Києві.
7. Так, (ж)овтоводська битва мала для українців таке ж значення, як колись для русичів битва (к)уликовська (*Д. Яворницький*).

Тема 1. ВЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ (БУКВИ)

Питання теми:

8. Велика літера на початку речення.
9. Велика літера при звертаннях та в ремарках.
10. Велика та мала літера в рубриках.
11. Велика літера після двокрапки, на початку цитати тощо.
12. Велика літера у власних назвах.
13. Велика літера у складноскорочених назвах.
14. Правила переносу слів.

Велика літера на початку речення

З великої літери пишеться:

- а) Перше слово, яким починається текст.
- б) Перше слово в реченні:
 - 1) після крапки;
 - 2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли ними закінчується попереднє речення.
- в) Перше слово кожного рядка у віршах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка (хоч і не обов'язково).

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови та інтонаційних відтінків, перше слово пишеться з малої літери:

— Дивіться... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен... (Коцюбинський).

Тихо в хаті стало;

Тільки наймичка шептала:

«Мати... мати... мати...» (Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то даліше речення (слова автора) пишеться з малої літери:

— Так тому й будь! — усі гукнули (Глібов).

— Що з тобою? — допитувалась Маланка (Коцюбинський).

Я не Ганна, не наймичка,

Я... — та й оніміла (Шевченко).

Примітка 3. Після знака питання (іноді знака оклику — див. § 35, п. б), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації словам, пишеться мала літера:

Що його турбувало? погода? далека дорога?

Сонце! сонце! — на гори й долини, —

Сонце! сонце! — на води й поля.

Хай живе в вільній праці людини

України земля! (Тичини)

Велика літера при звертаннях і в ремарках

З великої літери пишеться:

а) Перше слово після знака оклику, яким відокремлюється звертання:

Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш (Шевченко); Нумо до праці, брати! Годі лякатись! На діло святее! Сміло ми будемо йти! (Грінченко).

б) Слово, що йде після вигуку або окличного слова, коли вони стоять на початку речення: — Ха-ха! От ловко! (Коцюбинський).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишеться з малої літери: Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни (Васильченко).

в) Ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

Слава й честь борцям за вільну незалежну Україну (Тривалі бурхливі оплески. Присутні встають і співають національний гімн) (З газети).

З великої літери пишуться й інші ремарки та посилання взяті в дужки, що стоять після закінченого речення:

Українська культура з найдавніших часів, навіть у найтяжчі історичні періоди її існування, не була ізольованою від зовнішнього світу (З газети).

Велика та мала літери в рубриках

1) З великої літери пишеться перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Сьогодні о вісімнадцятій годині відбудуться загальні збори колективу з порядком денним:

1. Про завдання колективу видавництва у світлі прийнятого Закону «Про мови».

2. Звіт голови правління осередку Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

2) З малої літери пишеться перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою:

Біологічні механізми Землі вже давно не справляються з лавиноподібним техногенним забрудненням планети. Ситуація ускладнюється швидше, ніж вдається знайти гарантоване рішення. Основні компоненти забруднення сьогодні такі:

— зміна клімату під впливом парникового ефекту;

— виснаження озонового шару Землі;

— кислотне забруднення атмосфери й ґрунтів, хімічне забруднення планети;

— забруднення Світового океану;

— прогресуюче зникнення сотень видів рослин і тварин та збіднення генофонду Землі («Вісник АН України»).

Якщо такі рубрики граматично самостійні та структурно досить розлогі, то вони можуть починатися великою літерою:

Кожен функціональний різновид мовлення має свій набір комунікативно-семантичних інваріантів. У цьому плані видається важливим дослідження таких питань:

1. Визначення інвентарю комунікативних типів висловлень (інваріантів) у національній мові.

2. Опис цих інваріантів з опорою на синтаксичну структуру, інтонаційне оформлення й лексико-тематичне наповнення висловлення.

3. Зіставлення цих комунікативно-семантичних інваріантів у слов'янських мовах (з виступу в дискусії).

Велика літера після двокрапки, на початку цитати тощо

З великої літери пишеться перше слово після двокрапки:

а) Коли це початок прямої мови:

Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Глібов); Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прощу!» (Павличко).

б) Коли цитата подається після слів автора як пряма мова, тобто пов'язується зі словами автора без сполучника й наводиться з початку речення:

Незабутній Максим Тадейович Рильський згадував: «Усе моє свідоме життя слово “Саксаганський” було для мене символом високої майстерності!» (Зб. «В сім'ї вольній, новій»).

Примітка. Коли ж цитата: а) входить до складу речення як його частина у формі підрядного речення, тобто пов'язується з головним реченням сполучником, або б) наводиться з середини речення, то вона, як правило, починається з малої літери (у другому випадку після двокрапки ставляться лапки, за ними – три крапки): У виступі на загальних зборах АН України член-кореспондент М. Голубець відзначив, що «першою невідкладною справою є перебудова психіки вченого, організатора й керівника науки» (З газети).

2. З великої літери пишеться початкове слово виступу, постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Дозвольте ж мені виразити означення суверенітету Республіки:

1. Земля та її природні багатства, води й повітряний басейн, що знаходиться в межах кордонів України, є власністю народу України.
2. На території України закони, прийняті Верховною Радою України, мають пріоритет перед законами, прийнятими установами [колишнього] Союзу (І. Р. Юхновський. Із виступу на загальних зборах АН України).

Велика літера у власних назвах

1. З великої літери пишуться індивідуальні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, конспіративні клички, прізвиська: Іван Петрович Котляревський, Леся Українка (Лариса Петрівна Косач), Марко Вовчок (Марія Олександрівна Вілінська), Юрій Клен (Освальд Бургардт), Данило Галицький, Нестор Літописець, Олександр Невський, Ярослав Мудрий; також: Кобзар (про Тараса Шевченка), Каменярь (про Івана Франка) тощо.

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, які пишуться через дефіс, кожна складова частина починається великою літерою: Квітка-Основ'яненко, Нечуй-Левицький, Сергєєв-Ценський; Жан-Жак, Зиновій-Богдан, Марія-Тереза.

Примітка 1. *Різні частки (прийменники, сполучники, прийменники з артиклями) в середині прізвищ та імен іншомовного походження пишуться з малої літери: Абдель Керім, Бретон де лос Еррерос, Варнгоген фон Ензе, Кур де Жебелен, Нур ед Дін. Про написання службових слів, що виступають перед прізвищем, див. § 106, п. 1 г.*

Примітка 2. *Китайські прізвища та складні імена, які завжди стоять після них, пишуться з великої літери: Мао Цзедун, Сунь Ятсен, Тао Юаньмін.*

Примітка 3. *У корейських, в'єтнамських, бірманських, індонезійських і тайландських прізвищах та іменах усі складові частини пишуться з великої*

літери: Кім Ір Сен, Лім Хон Ін; Фам Ван Донг, Хо Ші Мін; У Ну Мунг, У Чин Су; Вілуйо Пуспоюдо, Суджоно Ходіното; Кулаб Сайпрадіт, Луанг Вічит Ватакан.

Примітка 4. Про правопис східних власних імен (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами бей, заде, огли, паша) див. § 106, п. 2 е.

Примітка 5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами людей і предметів, пишуться з малої літери: донжуан, ловелас, ментор, меценат, робінзон, браунінг (пістолет), галіфе (штани), дизель (двигун), макінтош (одяг), максим (кулемет), рентген (апарат), френч (одяг). Так само пишуться загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): бонапартизм, мічурінець, пушкініст, шевченкіана.

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, але які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишуться з великої літери:

Нові появляються вчені з різних галузей науки й техніки – нові Мічурини й Ціолковські (Тичина). Потрібні нам і Гоголі, і Щедрини (Сліпчук).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, вони пишуться з малої літери: квіслінги.

Примітка 6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишуться з малої літери: араби, африканці, латиноамериканці; ацтеки, ірокези, поляни; білорус, латвієць, росіянка, українець; запоріжці, киянин, львів'яни, полтавець, полтавка.

2. З великої літери пишуться індивідуальні назви:

а) Міфологічних істот і божеств: Антей, Аполлон, Афіна, Ахіллес, Будда, Венера, Молох, Перун.

Примітка 1. Родові назви міфологічних істот пишуться з малої літери: ангел, демон, лісовик, муза, німфа, русалка, титан, фавн, фея.

Примітка 2. Індивідуальні міфологічні назви, що перетворилися в загальні або вживаються в переносному значенні, пишуться з малої літери: молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси.

б) Дійових осіб у байках, казках, драматичних творах, хоч у звичайній мові вони вживаються як загальні імена: Ворон, Заєць, Лисиця, Осел, Щука; Лісовик, Мавка, Перелесник; Дід Мороз, Той, що греблі рве; Червона Шапочка; Будяк, Троянда, Хліб.

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. не виступають дійовими особами окремих творів, а використовуються як загальні, вони пишуться з малої літери: баба-яга, дід-мороз, іван-покиван.

3. З великої літери пишуться назви найвищих державних посад України та міжнародних посад: Генеральний секретар ООН, Президент України, Голова Верховної Ради України, Генеральний прокурор України, а також найвищих державних посад інших країн згідно з вимогами дипломатичного протоколу (під час візитів до України тощо): Президент Сполучених Штатів Америки, Прем'єр-міністр Канади і т. ін.

Примітка 1. Назви посад, звань, учених ступенів тощо пишуться з малої літери: голова, декан, директор, міністр, ректор, президент НАН України, секретар; академік, генерал-лейтенант, заслужений діяч мистецтв, народний артист України, лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка, член-кореспондент; доктор наук, кандидат наук.

Примітка 2. З малої літери пишуться також назви титулів, рангів, чинів: барон, герцог, граф, імператор, князь, колезький асесор, король, принц, цар, шах.

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можуть писатися

з великої літери: Міністр освіти і науки України, Посол Республіки Польща, Президент Національної академії наук України.

Примітка 4. Умовні власні назви в актах, договорах та інших офіційних документах пишуться з великої літери: Високі Договірні Сторони, Автор і Видавництво тощо.

4. Клички свійських тварин, а також приручених чи дресированих звірів і птахів пишуться з великої літери: Сірко (собака); Сніжинка (кішка); Гнідко, Стріла (коні); Круторогий, Сивий (воли); Рекордистка, Лиска (корови); Раві, Шаші (слони); Красень, Фараон (папуги) та ін.

Примітка. Назви груп тварин, хоч вони й походять від індивідуальних кличок, пишуться з малої літери: З випасу поверталися рекордистки й лиски. Так само з малої літери пишуться назви порід тварин: бульдог, вівчарка, пінчер.

5. Назви сортів рослин у спеціальній літературі пишуться з великої літери: Антонівка, Білий налив, Сніговий кальвіль, Паперівка (яблуні); Українська глива, Лісова красуня (груші); Рекорд, Угорка (сливи); Шпанка рання (вишня).

Але в загальному вжитку вони пишуться з малої літери: антонівка, глива, угорка.

6. Астрономічні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери: Велика Ведмедиця, Козеріг, Марс, Молочний Шлях, Сатурн, Юпітер. Так само пишуться народні назви сузір'їв і галактик: Великий Віз, Квочка, Пасіка, Чумацький Шлях тощо.

Примітка 1. Родові означення при астрономічних назвах звичайно пишуться з малої літери: зірка Альтаїр, комета Галлея, Тунгуський метеорит, сузір'я Великого Пса, туманність Андромеди.

Примітка 2. Слова земля, місяць, сонце пишуться з великої літери тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем. Але: обробіток землі, схід сонця.

7. Назви сторін світу: захід, південь, північ, схід, норд-ост, південний захід – звичайно пишуться з малої літери. Якщо під цими назвами розуміються країни чи народи, тоді вони пишуться з великої літери: Далекий Схід, Західна Україна, країни Заходу, курорти Півдня, народи Півночі, Південне Полісся, Північна Буковина, Схід прокинувся.

8. Географічні й топографічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників) пишуться з великої літери, крім службових слів і родових означень (затока, мис, море, острів, пік, хребет і т. ін.): Азія, Антарктида, Балканський півострів, Берингове море, Північнокримський канал, Володимир-Волинський, гора Говерла, Грибова губа, Зелений мис, озеро Ільмень, Кавказький хребет, пік Шевченка, Москва-ріка, Нагаєва бухта, протока Па-де-Кале, Панамський перешийок, Перська затока, Північний полюс, Східноєвропейська рівнина, Урало-Кушумський степ.

Примітка 1. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не виражає родового поняття, то воно пишеться з великої літери: Біла Церква, Біловезька Пуща (заповідник), Булонський Ліс (парк), Великі Луки, Жовті Води, Залізні Ворота, Зелений Гай, Микільська Слобідка, Нова Гвінея (острів), Товста Могила, Ясна Поляна. Так само з великої літери пишуться складові частини географічних назв, що означають титули, посади, фах і т. ін.: мис Капітана Джеральда, набережна Лейтенанта Шмідта; також затока Святого Лаврентія.

Примітка 2. Прийменники, артиклі й сполучники в складі географічних назв пишуться з малої літери й відокремлюються дефісом: Булонь-сюр-Мер, Порт-о-Пренс, Ріо-де-Жанейро, Сен-е-Уаз, Фонтен-сюр-Рон, Франкфурт-на-Майні.

Артиклі й частки, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишуться з великої літери й приєднуються дефісом: Де-Брейне, Ла-Манш (протоки), Ле-Крезо, Лос-Анджелес (міста), Лос-Фрайлес (острови).

Примітка 3. В іншомовних складних географічних назвах, що пишуться через дефіс, з великої літери пишуться й родові позначення: Іссик-Куль (куль — озеро), Муюн-Кум (кум — пісок), Порто-Алегре (порто — порт), Ріо-Негро (ріо — річка), Хара-Нур (нур — озеро), але: Алатау, Амудар'я, Дихтау, Сирдар'я.

Якщо ж складова частина такої назви увійшла в українську мову як загальна родова назва, то вона пишеться з малої літери Варангер-фіорд, Дю-фіорд. Так само з малої літери пишуться й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: Кайзер-плац, Лібкнехт-штрассе (штрассе — вулиця), Трафальгар-сквер (сквер — площа), Трептов-парк, Уолл-стріт (стріт — вулиця).

Примітка 4. *Географічні назви, вжиті в переносному значенні, зберігають написання з великої літери: Версаль (у значенні «Версальський мир»), Канни (у значенні «оточення та розгром»), Мюнхен (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), Парнас (у значенні «світ поезії»), Седан (у значенні «воєнний розгром»).*

9. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських), а також майданів (площ), парків і т. ін. пишуться з великої літери, а їхні родові позначення — з малої: Андріївський узвіз, Байкало-Амурська магістраль, бульвар Тараса Шевченка, Військово-Грузинська дорога, вулиця Петра Сагайдачного, Житомирська автострада, Львівська площа, майдан Незалежності, Музейний провулок, Стрийський парк, Південно-Західна залізниця, Північний морський шлях, проспект Дружби народів, Ромоданівський шлях, течія Гольфстрім.

Якщо в назвах вулиць, проспектів, населених пунктів тощо слова брід, вал, ворота, міст, шлях, яр і т. ін. вже не сприймаються як родові позначення, то вони пишуться з великої літери: Боричів Тік, Добрий Шлях, Козиний Брід, Красні Ворота, Кузнецький Міст, Ярославів Вал (вулиці); Гола Пристань (місто), Козинські Горби (урочище), Сухий Яр (село).

10. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин і т. ін. пишуться з малої літери: бостон (тканина), йоркшир (порода свиней), легорн (порода курей), мадера (сорт вина), саяни (напій), сваліява (мінеральна вода), сенбернар (порода собак), сименталка (порода корів), токай (сорт вина) і т. ін.

11. У назвах груп або союзів держав і найвищих міжнародних організацій усі слова, крім родових позначень, пишуться з великої літери: Антанта, Балканські країни, Європейське Економічне Співтовариство, Співдружність Незалежних Держав,

Всесвітня Рада Миру, Міжнародний комітет Червоного Хреста, Організація Об'єднаних Націй, Рада Безпеки, Троїстий союз.

12. Назви держав та автономних адміністративно-територіальних одиниць пишуться з великої літери. Причому, коли назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишуться з великої літери: Арабська Республіка Єгипет, Держава Бахрейн, Республіка Білорусь, Автономна Республіка Крим, Китайська Народна Республіка, Корейська Народно-Демократична Республіка, Князівство Монако, Королівство Бельгія, Республіка Болгарія, Республіка Індія, Республіка Куба, Республіка Польща, Республіка Румунія, Соціалістична Республіка В'єтнам, Сполучені Штати Америки, Угорська Республіка, Франція.

У назвах автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сільрад тощо з великої літери пишеться тільки перше слово: Волинська область, Єврейська автономна область, Краснодарський край, Ненецький автономний округ, Новомлинівська сільрада, Рожищенський район, Уманська міськрада.

Це правило поширюється й на назви старого адміністративно-територіального поділу: Березівський округ, Вітебське воєводство, Лохвицький повіт, Новоросійська губернія, Сосницька сотня, Стародубський полк, Черкаське староство.

***Примітка.** Неофіційні назви держав, одиниць територіального поділу та образні назви географічних об'єктів пишуться з великої літери: Буковина, Вінниччина, Закарпаття, Закавказзя, Золотоверхий (Київ), Наддніпрянщина, Підмосков'я, Побужжя, Поділля, Покуття, Полісся, Приазов'я, Прикарпаття, Причорномор'я, Приуралля, Російська Федерація, Славутич (Дніпро), Слобожанщина. У спеціальному стилістичному вживанні пишуться з великої літери й загальні назви: Батьківщина тощо.*

13. У словосполученнях — назвах державних, партійних, громадських, профспілкових та інших установ і організацій як України, так і інших держав з великої літери пишеться тільки перше слово, що входить до складу назви: Верховний суд США, Генеральні штати Королівства Нідерландів, Збройні сили України, Народна палата Республіки Індії, Національна рада Демократичної партії України, Національна гвардія України, Центральна управа Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Тараса Шевченка.

Це стосується й назв державних установ минулого: Державна дума, Земський собор, Тимчасовий уряд.

Але в назвах таких найвищих державних установ України, як Верховна Рада України, Конституційний Суд України, Кабінет Міністрів України, з великої літери пишуться всі слова.

***Примітка.** Традиційні, неофіційні назви закордонних державних органів, які періодично скликаються, пишуться з малої літери: бундесрат, джирга, конгрес, ландтаг, меджліс, національні збори, парламент, сейм, сенат, стортинг.*

14. У назвах міністерств і їхніх головних управлінь, а також у назвах інших установ та організацій, що складаються з кількох слів, з великої літери пишеться тільки перше слово: Національний банк України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури і мистецтв України, Палата мір і вимірних приладів, Українське товариство охорони пам'яток історії та культури, Цивільний повітряний флот України.

Це правило поширюється й на офіційні назви:

а) Установ місцевого значення: Виконавчий комітет Донецької обласної ради народних депутатів, Львівський обласний відділ охорони здоров'я, Чернігівська облспоживспілка, Шевченківський районний відділ народної освіти міста Києва. Але: профком Київського національного університету, страйкком, фабком і т. ін.

б) Партиї України та інших країн світу: Демократична партія України, Лейбористська партія Великої Британії, Республіканська партія США.

в) Міжнародних і закордонних професійних, громадських та інших організацій: Австралійський конгрес тред-юніонів, Американська федерація праці, Всесвітній форум українців, Гельсінська спілка, Міжнародна асоціація українців, Народний рух України, Товариство об'єднаних українських канадців, Федерація незалежних профспілок України.

15. Правопис складених назв заводів, фабрик, комбінатів, виробничих об'єднань, шахт, підприємств, установ, а також наукових і навчальних закладів, кінотеатрів, театрів, парків культури та відпочинку, клубів тощо підпорядкований таким правилам:

а) Якщо підприємство, установа, заклад і т. ін. мають символічну назву, номер чи носять чиєсь ім'я, то їх можна писати повністю або скорочено. При цьому в повних назвах початкове слово та перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви, ім'я тощо пишуться з великої літери, а всі інші слова — з малої: Київський завод «Арсенал», Виробниче акціонерне товариство «Поліграфкнига», Донецька шахта «Вітка-Глибока», Львівська середня школа № 1 імені І. Франка, Десятий міжнародний з'їзд славістів, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський військовий округ.

У скорочених назвах перше слово звичайно пишеться з малої літери, символічна назва (у лапках) — з великої: ансамбль пісні й танцю імені П. Вірського, магазин «Роксолана», видавництво «Веселка», спортивний комплекс «Трудові резерви», стадіон «Динамо».

Примітка. Якщо скорочена назва вживається замість повної (на вивісках, етикетках тощо), то її початкове слово пишеться з великої літери: Комбінат «Прогрес», Кооператив «Садівник», Середня школа № 2.

б) Перше слово власних назв академій, інститутів, науково-дослідних установ, кінотеатрів, театрів, музеїв, парків культури та відпочинку тощо пишеться з великої літери, незважаючи на те, що воно є родовим позначенням: Національна академія наук України, Книжкова палата, Державний музей українського образотворчого мистецтва, Голосіївський парк імені М. Т. Рильського, Національна опера України ім. Т. Г. Шевченка, Українська академія друкарства.

в) З великої літери пишеться перше слово складених назв типу: Київський будинок мод, Львівський палац одруження, Харківський клуб метробудівців.

З великої літери може писатися перше слово й скороченої назви, якщо відповідна повна назва вже згадувалася в тексті, а також — на вивісках: Будинок учителя, Український дім, Палац урочистих подій і т. ін.

***Примітка.** Якщо до складу найменування установи входить словосполучення, яке може виступати як самостійна назва установи (без початкових слів), то воно пишеться з великої літери: Оперний театр (від Національна опера України ім. Т. Г. Шевченка), Третьяковська галерея (від Державна Третьяковська галерея) та ін.*

16. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова актив, збори, з'їзд, конференція, президія, сесія, симпозиум, рада (інституту тощо) пишуться з малої літери: сесія Київської обласної ради, кафедра української літератури Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, засідання президії Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, рада філологічного факультету, конференція Міжнародної асоціації українців, сесія Хмельницької міськради, учена рада Інституту української мови НАН України.

17. У складених назвах іноземних телеграфних агентств усі слова, крім родового імені, пишуться з великої літери й без лапок: агентство Пренса Латіна, агентство Франс Пресс. Щодо назв іноземних фірм, компаній, банків і т. ін., то вони беруться в лапки й з великої літери пишеться тільки перше слово чи власне ім'я, що входить до складу цієї назви: фірма «Філко корпорейшн», компанія «Дженерал моторс», нафтохімічна компанія «Оксиденталь петролеум корпорейшн», банк «Гаранті траст компані».

18. У назвах творів художніх, музичних і т. ін., наукових праць, газет, журналів, історичних пам'яток тощо перше слово пишеться з великої літери, а назва береться в лапки: поема «Енеїда», повість «Тіні забутих предків», опера «Запорожець за Дунаєм», пісня «Стоїть гора високая», підручник «Історія України», кінофільм «Камінний хрест», картина «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», газети: «Вечірні вісті», «Вісті з України», «Голос України», «Літературна Україна», «Слово»; журнали: «Всесвіт», «Дзвін», «Наука і суспільство», «Кобета і жице», «Україна»; писемні історичні пам'ятки: «Руська правда», «Слово о полку Ігоревім», «Літопис Самовидця».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет і т. ін. з великої літери пишеться також перше слово другої назви: «Андрій Соловейко, або Вченіє світ, а невченіє — тьма», «Глитай, або ж Павук», «Дейлі телеграф енд Морнінг пост».

Примітка 2. З великої літери, але без лапок пишуться назви культових книг: Апостол, Біблія, Євангеліє, Коран, Псалтир, а також назви таких релігійних понять, як Бог (але бог Перун і т. ін.), Божа Матір, Син Божий, Святий Дух і т. ін.

19. Назви аеропортів, вокзалів, станцій, портів, пристаней і т. ін. пишуться з великої літери: аеропорт «Бориспіль», Київський вокзал (у Москві), станція Фастів-Перший, станція метро «Контрактова площа», порт Балаклава, пристань Ржищів (на Дніпрі) тощо.

20. Умовні назви будинків відпочинку, пансіонатів, санаторіїв, дитячих таборів, готелів, кемпінгів, ресторанів, кав'ярень і т. ін. пишуться в лапках і з великої літери: будинок відпочинку «Зоря», пансіонат «Здоров'я», санаторій «Україна», дитячий табір «Беркут», готель «Золотий колос», кемпінг «Чайка», ресторан «Либідь», кав'ярня «Мрія».

21. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів тощо пишуться з великої літери: Андріївська церква, Золоті ворота, Колізей, Почаївська лавра, Хотинський замок, Софійський собор.

22. Назви історичних подій, епох, війн, революцій, народно-визвольних рухів, повстань, революційних свят, знаменних дат і т. ін. пишуться з великої літери: Велика французька революція, епоха Відродження, Вітчизняна війна, Коліївщина, Хмельниччина, Семирічна війна, Кривава неділя, Лютнева революція, Львівське збройне повстання 1848 р., Революція 1905 р., Паризька комуна, Льодове побоїще, Полтавська битва, Ренесанс, Перше травня, Міжнародний жіночий день, Новий рік, День учителя, День Незалежності України, Свято Перемоги.

З великої літери пишуться й назви релігійних свят і постів: Благовіщення, Великдень, Івана Купала, Петра й Павла, Покрова, Різдво, Теплового Олексія, Успіння; Великий піст, Масниця, Петрівка, Пилипівка, Спасівка тощо.

Примітка 1. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишуться з малої літери: греко-перські війни, громадянська війна, хрестові походи, доба феодалізму, античний світ, середні віки, середньовіччя, неоліт, палеоліт, трипільська культура, палеозойська ера.

Примітка 2. Якщо початковий порядковий числівник у складеній назві написаний цифрою, то наступне слово пишеться з великої літери: 8 Березня, 1 Травня.

23. З великої літери пишуться назви конгресів, конференцій, договорів, найважливіших документів тощо: Конгрес захисту культури (у Парижі 1935 р.), Конституція України, Програма ДемПУ, Потсдамська угода, Версальський мир, Акт проголошення незалежності України, Декларація прав людини.

24. У назвах орденів, відзнак, що складаються з кількох слів, тільки перше слово (крім родових) пишеться з великої літери: орден Вітчизняної війни, орден Дружби народів, орден Незалежності, орден Почесного легіону, орден Пошани.

Якщо така назва береться в лапки, то теж із великої літери пишеться тільки перше слово та власне ім'я, що входить до складу цієї назви: орден «Мати-героїня», медаль «За відвагу», медаль «За визволення Варшави», медаль «За бойові заслуги», медаль «Партизанові Вітчизняної війни».

25. З великої літери в лапках пишуться назви літаків, автомобілів, тракторів та інших машин, пов'язані з найменуванням моделі, заводу, фірми, що їх виготовляють: літак «Антей», автомобіль «Таврія», автобус «Турист», комбайн «Нива», трактор «Білорусь».

Це правило поширюється й на назви виробів, продуктів, що стали фірмовим або сортовим їх означенням: цукерки «Столичні», цигарки «Українські», вино «Перлина степу», цукерки «Пташине молоко».

З великої літери пишуться:

а) Прикметники, утворені від власних особових назв за допомогою суфіксів -ів (-ова, -ове, -еве), -їв (-єва, -еве), -ин (-ина, -ине), -їн (-їна, -їне), якщо вони означають належність чогось даній особі: Андрієві книжки, Грінченків словник, Маріїн лист, Тичинине слово, Шевченкові поезії.

б) Прикметники, які входять до складених особових назв людей як прізвиська: Володимир Великий, Данило Галицький, Дюма Старший, Карл Сміливий, Костянтин Багрянородний, Олександр Невський, Ярослав Мудрий.

в) Прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони входять до складу назв, які за змістом дорівнюють словосполучкам «імені когось», «пам'яті когось»: Нобелівська премія, Франківська кімната, Шевченківська премія.

Примітка. З малої літери пишуться присвійні прикметники, утворені від власних особових імен:

а) За допомогою суфіксів -івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-): бальзаківські традиції, франківські сонети, пушкінські рукописи, шевченківський стиль.

б) Якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: авгієві стайні, ахіллесова п'ята, гордіїв вузол, дамоклів меч, езопівська мова, прокрустове ложе, юдині срібняки; архімедова спіраль, базедова хвороба, бертолетова сіль, віттова хвороба, гайморова порожнина, піфагорова теорема.

Велика літера в складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, пишуться двояко:

а) З великої літери, якщо ці слова вживаються на позначення установ одиничних: Укрінформ, Укрпрофрада, Укоопспілка.

б) З малої літери, якщо такі слова є родовими назвами: медінститут, облвиконком, райвно, райрада.

2. Складноскорочені назви, утворені з початкових (ініціальних) букв, імен власних і загальних, пишуться великими літерами: АТС, КНР, НЛО, СНД, УРП, УТН.

Примітка. *Скорочення від загальних назв, які вимовляються як звичайні слова (без вставних звуків), пишуться малими літерами: вуз (у вузах), загс (до загсу), неп (під час непу). Такі слова звичайно відмінюються.*

Так само відмінюються ініціальні скорочення типу БАМ, а їхні закінчення, що пишуться з малої літери, приєднуються до останньої літери аббревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): з БАМу, на БАМі, з ВАКу, ВАКом, ТЮГу, ТЮГом.

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

Орфографічні правила переносу

Частини слів з одного рядка в другий слід переносити за складами: гай-ка, зо-шит, книж-ка, ко-ло-дязь, паль-ці, са-дів-ник, Хар-ків.

При цьому:

1. Не можна розривати сполучення літер дж, дз, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: ґу-дзик, хо-джу. Якщо дж, дз не становлять одного звука (це буває, коли д належить до префікса, а ж або з —до кореня), то їх слід розривати: над-звичай-ний (а не на-дзвичайний), під-жив-ляти (а не пі-дживляти).

2. Апостроф і м'який знак при переносі не відокремлюються від попередньої літери: бур'-ян (а не бур-'ян), кіль-це (а не кіл-ьце), Лук'-ян (а не Лук-'ян), низь-ко (а не низ-ько).

3. Одна літера не залишається в попередньому рядку й не переноситься в наступний: ака-де-мія (а не а-кадемія), Ма-рія (а не Марі-я), олі-вець (а не о-лівець).

Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як або, моя, око, шия тощо.

4. При переносі складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: багато-ступінчастий (а не багатоступінчастий), восьми-гранний (а не восьмигранний), далеко-східний (а не далекосхідний).

5. Не можна розривати ініціальні аббревіатури, а також комбіновані аббревіатури, які складаються з ініціальних скорочень цифр: АЕС, ЛАЗ-105, МАГАТЕ, МАУ, НТШ, УАПЦ.

6. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: Дні-про й Дніп-ро, Оле-ксандра й Олек-сандра, сестра й сест-ра. Це правило поширюється й на суфікси: бли-зький і близь-кий, видавни-цтво, видавниц-тво й видавницт-во, гали-цький і галиць-кий, росій-ський і російсь-кий, убо-зтво, убоз-тво й убозт-во, суспільс-тво й суспільст-во.

Технічні правила переносу

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що до них відносяться: Т. Г. Шевченко (а не Т. Г. // Шевченко), гр. Іваненко (а не гр.// Іваненко), акад. (доц., проф.) Гончаренко (а не акад. (доц., проф.)// Гончаренко), тов. Гнатюк (а не тов. // Гнатюк).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаються повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: Тарас Григорович Шевченко й Тарас // Григорович Шевченко, академік // Агатангел Кримський і т. ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: 1917 р. (а не 1917 // р.), 150 га (а не 150 // га), 20 см³ або 20 куб. см (а не 20 // см³ або 20 // куб. см), 5 г (а не 5 // г).

Примітка. Якщо назви мір подаються повністю, то їх можна переносити: 1917 // рік, 150 // гектарів і т. ін.

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами через дефіс, не можна відривати й переносити: 2-й (а не 2- // й), 4-го (а не 4- // го), 10-му (а не 10- // му) й т. ін.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення типу вид-во, і т. д., і т. ін., та ін., т-во тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Завдання для самоконтролю

Вправа 1.

Розкрийте дужки і вставте велику або малу літеру. Поясніть вживання великої літери.

А. (г)енеральний (с)екретар ООН, (п)резидент України, (г)олова (в)ерховної (р)ади України, (п)рем'єр-(м)іністр Канади, (м)іністерство (о)світи і науки України, (з)ахідна Україна, (к)раїни (з)аходу, (б)ульвар Тараса Шевченка, (м)айдан (н)езалежності, (р)еспубліка (б)олгарія, (у)горська (р)еспубліка, (к)орейська (н)ародно-(д)емократична (р)еспубліка, (р)івненська (о)бласть, (у)манська (м)іськрада, (ш)евченкові поезії, (ш)евченківські поезії, (ш)евченківська премія, (н)обелівська премія, (в)олодимир-(в)олинський, (н)аціональний (б)анк України, (к)иївський (б)удинок (м)од, (к)иївський (н)аціональний (е)кономічний (у)ніверситет, (д)ень (н)езалежності України, (р)іздво, (а)ндріївська (ц)ерква, (в)олодимирський (с)обор, (к)ієво-(п)ечерська (л)авра, (д)ержавний (м)узей (о)бразотворчого (м)истецтва, (ц)ентральна (н)аукова (б)ібліотека АН України ім. В. Вернадського, (п)ромінвестбанк України, (б)анк (а)валь, (є)вропейське (е)кономічне (с)півтовариство, (м)іжнародний (в)алютний (ф)онд.

Б. (р)ада (б)езпеки, (н)аціональна (о)пера України, (п)олісся, (с)танція (м)етро (л)ибідська, (з)акарпаття, (ч)ернігівська (о)блспоживспілка, (о)дещина, (п)риазов'я, (д)онбас, (з)бройні (с)или України, (ц)ентральне (у)правління (в)сеукраїнського

(т)овариства (п)росвіта ім. Тараса Шевченка, (ц)ентральна (р)ада, (п)арламент, (с)енат, (к)онституційний (с)уд України, (о)рден (в)ітчизняної (в)ійни, (м)едаль (з)а (в)ідвагу, (о)рден (к)нязя (я)рослава (м)удрого, (е)зопівська (м)ова, (б)іблія, (б)ожа (м)атір, (е)поха (в)ідродження, (н)аціональний (у)ніверситет (к)иєво-(м)огилянська (а)кадемія, (у)країнська (д)ержава; (д)ержавний (к)омітет з (н)ауки, (т)ехніки і (п)ромислової (п)олітики України; (д)октор (е)кономічних (н)аук, (м)іжнародна (с)пілка (у)країн-ських (п)ідприємців (МСУП).

Вправа 2.

Перепишіть речення. Розкрийте дужки і вставте велику чи малу літеру, поясніть її правопис.

1. Гей, нові (к)олумби й (м)агеллани, напнемо вітрила наших мрій! (*В. Симоненко*)
2. Не всі стародавні (г)реки були (а)фродітами, (г)еркулесами, (а)поллонами, але в них був ідеал краси, і вони бачили її в різних проявах, увічнювали її (*О. Довженко*).
3. Пошли, доле, гнів, і ненависть, і гордість оборонцям і визволителям нашої (б)атьківщини! (*О. Довженко*)
4. Всяк (ш)отландець вільний — пан своєї (б)атьківщини (*Леся Українка*).
5. Наші предки, (с)тародавні (с)лов'яни, подібно до (а)нглосаксів, ділили рік на дві частини: зиму і літо або на зимове і літнє сонцестояння — (к)оляду і (к)упала (*Олекса Воропай*).
6. (б)ароко — художній стиль у мистецтві, (б)атьківщиною якого є (і)талія. Головна особливість цього стилю — вигадливість, підкреслена урочистість, переважання декоративного над практично-корисним. Назва терміна «(б)ароко» походить від (п)ортугальського «перола барокка», що перекладається як «перлина вигадливої форми». Кращі будівлі цього стилю: (в)ерсальський (п)алац поблизу (п)арижа, (з)имовий (п)алац у (с)анкт-(п)етербурзі, (а)ндріївська (ц)ерква, (м)аріїнський (п)алац, (б)рама (з)аборовського у Києві.
7. Так, (ж)овтоводська битва мала для українців таке ж значення, як колись для русичів битва (к)уликовська (*Д. Яворницький*).

Тема 3. СКЛАДНІ ВИПАДКИ НАПИСАННЯ СЛІВ З ПОДВОЄННЯМ І ПОДОВЖЕННЯМ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.

Питання теми:

1. Подовження приголосних звуків.
2. Подвоєння приголосних звуків.

В українській мові звуки приголосні звуки можуть подовжуватися.

Подовжуються звичайно звуки [н], [л], [д], [дз], [з], [т], [ц], [с], [дж], [ж], [ч], [ш].

Подовжені приголосні вимовляються трохи протяжніше, ніж звичайно, і на письмі позначаються подвоєнними буквами: *обличчя, віддаль, відкриття, знання, беззмінний, життя.*

Але подвоєні звуки не завжди читаються як подовжені: *возз'єднаний [возйєднаний], міськком [м'іс'ком].*

Найчастіше це трапляється в іншомовних словах: *барокко [бароко], Калькутта [кал'кута], фінн [ф'ін], мексський [мекс'кий]* (але: *Мекка [мекка]*)

Подовжені м'які приголосні

Подовжуються м'які [н], [л], [д], [дз], [з], [т], [ц], [с] і пом'якшені приголосні [дж], [ж], [ч], [ш], якщо вони стоять між двома голосними:

| | |
|--|---|
| в орудному відмінку однини іменників III відміни | <i>сіль- сіллю, подорож- подорожжю, мазь- маззю, туш- тушишю, ніч- ніччю, тіль- тінню</i> |
| в іменниках середнього роду | <i>затишшя, знання, колосся, обличчя, бездоріжжя, чуття</i> |
| у деяких словах | <i>суддя, стаття, рілля, зрання, Ілля, спросоння, попідтинню, навмання,</i> |

Подовжується м'який приголосний і в дієслові *лю* та його формах.

У похідних словах подовження між двома приголосними зберігається: *суддя-суддівський, суддівство, життя-життєвий, життєвість, життєрадісний*.

Якщо м'який приголосний стоїть не між двома голосними, то подовження не відбувається: *знання-знань, багаття-багать, Поділля-подільський*.

Подвоєння букв внаслідок збігу

Подвоюються букви на межі значущих частин слова, якщо одна з них закінчується, а друга починається на ту саму букву: *віддати (від+дати), беззвучний (без+звучний), піднісся (підніс+ся), годинник (годин+ник)*.

Подвоюється **ч** в іменниках, утворених від прикметників на **-цьк(ий)**: *Німеччина (німецьк+ина), козаччина (козацьк+ина), Вінничина (вінницьк+ина)*.

Виняток- *Галичина (хоч галицький)*.

Подвоюються внаслідок різних збігів букви ще в словах *бовваніти, ссати, ввесь, овва* і похідних.

Написання **нн** в прикметниках і похідних словах

У прикметниках на межі кореня і суфікса та в суфіксах можуть подовжуватися лише **[н]** або **[н']**: *нездоланний, ранній, здоровенний, щоденний*.

Подвоюється **н** між голосними в прикметниках на **-ний, -ній**, якщо ці прикметники утворені від іменників з основою на **н**: *стіна- стінний, туман- туманний, вікно-віконний*.

Якщо ж твірна основа кінчається на інший звук, то **н** у прикметнику не подвоюється: *журавель- журавлиний, дерево- дерев'яний, форма- перетворений, ждати- нежданій*.

Подвоюється **н** у словах *старанний (хоч старатися), притаманний, захланний*, а також у наголошених суфіксах **-енн(ий), -анн(ий)**:

у прикметниках,
які вказують на
більшу, ніж
звичайно, чи
найбільшу міру

*невблаганний,
незрівнянний,
страшенний,
здоровенний,*

| | |
|---|---|
| якості | нескінченний |
| у небагатьох прикметниках-старослов'янізмах | огненний (звичайне: вогняний), священний (звичайне: святий), благословенний, блаженний, мерзенний, окаянний |

В інших прикметниках (та дієприкметниках) у суфіксах **-ен(ий)**, **-ан(ий)** буква **н** не подвоюється: *скажений, шалений, жаданий, навіжений* (вказують на незвичайну міру якості); *намальований, незрівняний, з'єднаний, написаний*.

У словах, похідних від прикметників, написання **нн** або **н** зберігається: *письменний-письменник, віконний-віконниця, туманний-туманність, туманно, захоплений-захопленість* (хоч захоплення), *шалений-шаленість, шалено*.

Подвоєння букв в іншомовних словах

Коли йдеться про подвоєння букв в іншомовних словах, то тут треба розрізняти власні і загальні назви.

У **власних іншомовних словах** і похідних словах подвоєння букв зберігається: *Ніцца, Діккенс, Андорра, андорський, Ніцца, Бонн, Шіллер, Яффа, Голландія, голландець, Марокко, марокканець, Абіссінія, Брюссель, Ассірія, Даданелли, Місісіні, Апенніни, Лонгфелло, Кассандра, Одісей, Торрічеллі*.

Але немає подвоєння в таких власних назвах: *Бразілія, Вашингтон, Касабланка, Мадагаскар* і т.п.

У **загальних іншомовних назвах** букви звичайно не подвоюються: *колектив, каса, група, маса, колона, хобі, алегорія, шосе*.

Винятки становлять: *бонна, панно, мадонна, манна, тонна, ванна, беладонна, панно, ірраціональний, сюрреалізм, аннали, гунни, вілла, фінн* (але *фінка, фінський*), *булла, нетто, бруто, лібретто, мотто, барокко, ієтермецо, стаккато, мирра, контрреволюція, фортіссімо, ірраціональний, імміграція* (але *еміграція, емігрант*), *сюрреалізм*.

В українських іменах відповідно до вимови букви звичайно не подвоюються: *Кирило, Сава, Пилип, Агнеса, Іполіт, Інеса*.

Але в деяких недавно запозичених іменах подвоєння букв зберігається: *Емма, Елла, Віссаріон, Аполлон, Геннадій, Палладій, Алла, Белла. Ізабелла, Нонна, Римма, Сусанна, Ганна, Стелла.*

Завдання для самоконтролю

Замість крапок, де потрібно, вставте пропущені букви.

Числе...ний, варен...ий, л...ян...ий, бездоган...ий, невин...ий,
захоплен...ий, нездолан...ий, вогнян...ий, вогнен...ий, неказан...о,
обез...броїти, нескінчен...ий, натхнен...ий, самовід...ан...ий,
багатомільйон...ий, священ...ий, шален...ий, незлічен...ий, письмен...ий,
незбагнен...ий, бездон...ий, пташин...ий, впевнен...о, змушен...ий, невпин...о,
стомлен...ий, востан...є, бе...закон...ість, незрівнян...о, гостин...о,
від...ален...ий, воз...єднаний, старан...о, бов...аніти, священ...ик, печен...ий,
здійснен...ий, юн...ат, стриман...ий, прихован...о, від...зеркалюватися,
зацікавлен...ий, незнан...ий, напружен...ість, зрошен...ий, довгождан...ий,
блажен...ий, благословен...ий, свячен...ий, Над...ніпрянцина.

Тема 5. ПРАВОПИС НАЙУЖИВАНІШИХ ПРЕФІКСІВ І СУФІКСІВ

Питання теми:

1. Правопис префіксів.
2. Правопис суфіксів.

1. Префікс з перед глухими приголосними к, п, т, ф, х переходить у с: сказати, спалахнути, ствердити, сфотографувати, схил. Перед усіма іншими приголосними пишемо з (іноді із): збавити, звести, зжитися, ззирнутися, зсадити, зціпити, зчепити, зшиток, ізнов.

Префікс з-(с-) виступає переважно в словах, корінь яких починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: зекономити, зігнувати, з'їзд, зорієнтуватися, зумовити, згаслий, змазати, знадлиий, скоротити, склад і под.

У тих випадках, коли корінь слова починається сполученням приголосних, пишемо здебільшого префікс зі-: зібгати, зігнути, зідрати, зізнатися, зіпсуватися, зіставити, зіткнення, зіщулитися тощо. Префікс зі- вживається також у словах із коренем, перший склад якого становить сполучення губного та йотованого звукосполучення: зів'ялий, зім'яти, зіп'ястися тощо. У деяких словах префікс зі- чергується із зо-: зігрівати й зогрівати, зімлівати й зомлівати, зіпрівати й зопрівати, зітліти й зотліти.

2. У префіксах – без-, від- (од), між-, над-, об-, перед-, під-, понад-, пред-, роз-, через- – кінцевий дзвінкий приголосний перед глухими не змінюється: безкрайї, безкорисливий, відкриття, відстань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпалити, обтрусити, передплата, передчасний, підтримка, понадплановий, представник, розтягнути, розчин, розхитати, черезплічник.

3. Слід розрізняти префікси пре- і при-: префікс пре- вживається переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня ознаки: прегарний, презавзятий, прекрасний, премудрий, прекрасно, препогано; префікс при- вживається переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, а також у похідних словах: прибігти, побудувати, прикрутити, приборкати, пришвидшити; прибуття, притулок, прибораний, привабливо.

Крім того, префікс пре- виступає у словах презирливий, презирство й у словах старослов'янського походження: преосвящений, преподобний, престол, а префікс при- вживається в іменниках та прикметниках, утворених від поєднання іменників із прийменниками: пригірок, приярок; прибережний, прикордонний.

Префікс прі- вживається тільки в словах прізвисько, прізвище, прірва.

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

ІМЕННИКОВІ СУФІКСИ

1. Суфікси -ик, -ник, -івник, -чик (-щик) пишемо з и: братик, вузлик, передовик; гірник, кулеметник; газівник, працівник; хлопчик, прапорщик.

Примітка. Слід відрізняти український суфікс -ик від іншомовних -ик, -ік (-ік). В іншомовних суфіксах пишеться и або і (ї) відповідно до правил правопису и та і (ї) в словах іншомовного походження: історик, медик, фізик, але: механік, прозаїк, хімік.

-ИВ(О)

2. Суфікс -ив-(о), що вживається для вираження збірних, понять, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки з и: вариво, добриво, куриво, меливо, мереживо, місиво, морозиво, паливо, печиво, прядиво, але: марево (не матеріал і не продукт праці).

3. У суфіксах -альник, -ильник, -ільник, -альність після л перед н завжди пишемо ь: постачальник, уболівальник, фрезерувальник; волочильник, мастильний; полільник, відповідальність, геніальність.

4. Кінцевий приголосний у суфіксах -аль, -ень, -ець (-єць), -ість, -тель завжди м'який, а тому всі слова з цими суфіксами пишемо з ь: коваль, скрипаль; велетень, в'язень; бельгієць, мовознавець, переможець; здатність, свіжість; вихователь, любитель.

5. Суфікси -инн(я), -інн(я), -анн(я) [-янн(я)] пишемо з двома н.

Суфікс -инн(я) вживається в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: бобовиння, гарбузиння, картоплиння, павутиння; але: каміння, коріння, насіння.

Суфікс -інн(я) мають іменники середнього роду, що утворюються від дієслів із голосними основи и та і: горіти — горіння, носити — носіння, ходити — ходіння, шарудіти — шарудіння.

Суфікс -анн(я) [-янн(я)] мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи а (я): гукати — гукання, гуляти — гуляння, зростати — зростання, сприяти — сприяння.

Суфікс -енн-(я) мають віддієслівні іменники середнього роду, в яких наголос падає на корінь: звернення, напруження, піднесення, удосконалення.

-ЕН(Я) [-ЄН(Я)]

6. Суфікс -ен(я) [-єн(я)] вживається в іменниках середнього роду, що означають живі істоти: вовчєня, гусєня, чаєня.

7. Суфікси зменшено-пестливих слів -ечок [-єчок], -ечк(а) [-єчк(а)], -ечк(о) [-єчк(о)] не слід змішувати із суфіксами -ичок, -ичк(а): останні бувають тільки в словах, що походять від іменників із суфіксами -ик, -иц(я): вогничок, кошичок, вуличка, паличка. В інших випадках уживаємо суфікси з е (є): вершечок, мішечок, краєчок; діжечка, копієчка, Марієчка, річечка; віконечко, словечко, яєчко.

8. Слід відрізнати суфікс -енк(о) [-єнк(о)] від суфікса -еньк(о) [-єньк(о)]: суфікс -енк(о) [-єнк(о)] вживається здебільшого в іменниках, що означають прізвища: Гордієнко, Кравченко, зрідка — у загальних назвах: безбатченко, коваленко; суфікс -еньк(о, а) [-єньк(о)] вживаємо для творення пестливих назв: батенько, кониченько, серденько; ніженька, тополенька.

9. За допомогою суфіксів -иськ(о) [-їськ(о)], -ищ(е) [їщ(е)] утворюються слова переважно з емоційно-негативним відтінком від іменників усіх родів, причому після приголосного пишемо и, після голосного — ї: гноїсько, дівчисько, хлопчисько; вогнище, побоїще, становище.

10. При творенні чоловічих імен по батькові вживаємо тільки суфікс -ович: Васильович, Дорошович, Ігорович, Микитович, Олексійович, Юрійович.

При творенні жіночих імен по батькові вживаємо суфікс -івн(а), від імен на -й — -ївн(а): Борисівна, Василівна; Гордіївна, Сергіївна, Юріївна.

Від таких імен, як Григорій, Ілля, Кузьма, Лука, Микола, Сава, Хома, Яків, відповідні імена по батькові будуть: Григорович, Григорівна; Ілліч, Іллівна; Кузьмич (і Кузьмович), Кузьмівна; Лукич, Луківна; Миколайович (і Миколович), Миколаївна (і Миколівна); Савич (і Савович), Савівна; Хомич (і Хомович), Хомівна; Якович, Яківна.

Примітка. При творенні імен по батькові в основах імен відбувається чергування і з о: Антін — Антонович, Антонівна; Федір — Федорович, Федорівна.

11. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, вживаємо суфікс -івк(а) [-ївк(а)]: голівка, долівка, маївка, ножівка, полівка, спиртівка, частівка, шалівка, шихтівка.

У деяких іменниках уживаємо суфікс -овк(а): головка (капусти), духовка, зарисовка, підготовка.

12. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживається суфікс -ок із випадним о в непрямих відмінках: вершок, гайок, кийок, кілок, лужок, стручок; після м'яких приголосних перед суфіксом -ок пишемо ь: деньок, пеньок.

13. Іншомовні суфікси -ир, -ист, -изм виступають після д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р: бригадир, командир; бандурист, дантист, пейзажист; класицизм, педантизм, тероризм; після решти приголосних пишемо -ір, -іст, -ізм: вампір, гарнір, пломбір;

піаніст, спеціаліст; модернізм, плюралізм, але в утвореннях від власне українських коренів пишемо -ист, -изм: боротьбист, побутовизм, речовизм та ін.

Після голосних у цих суфіксах виступає ї: акмеїст, героїзм, конвоїр.

Прикметникові та дієприкметникові суфікси

1. Суфікс -н(ий) уживається в переважній більшості якісних і відносних прикметників: дружний (спів), західний, мільйонний, принадний, природний, фабричний.

Суфікс -н(ій) уживається порівняно в небагатьох прикметниках (переважно відносних): братній, всесвітній, городній, давній, житній, задній, крайній, літній; майбутній, матерній; незабутній, освітній, пізній, ранній, самобутній, суботній, хатній та ін. Суфікс -н(ій) уживається в усіх прикметниках прислівникового та іменникового походження, які мають перед цим суфіксом ж, ш: ближній, вчорашній, давнішній, домашній, дорожній, дружній (потиск руки), зовнішній, колишній, мужній, поздовжній, порожній, прийдешній, ранішній, сінешній, справжній, сьогоднішній, тутешній, художній, але – потужний.

Примітка. У прикметниках, твірна основа яких закінчується на н, приєднання суфіксів -н(ий), -н(ій) зумовлює подвоєння н: знаменний, осінній, плинний, ранній, туманний.

2. Прикметникові суфікси -анн(ий), -енн(ий), які вживаються для підкреслення найвищої міри ознаки, пишуться з двома н: невблаганний, нездоланний, неоціненний, несказанний, нескінченний, страшенний (але жаданий).

3. Складні суфікси -ичн(ий), -ічн(ий) [-ічн(ий)] виступають, як правило, у прикметниках, похідних від слів іншомовного походження; при цьому після кінцевої основи д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р уживається -ичн(ий): історичний, класичний, математичний, ортопедичний; **після решти приголосних — -ічн(ий):** академічний, анархічний, археологічний, епічний, ідилічний, органічний; **після голосних — -їчн(ий):** архаїчний, героїчний, прозаїчний.

4. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після приголосних (крім й) пишемо суфікс -ин: баба — бабин, Галя — Галин, Коля — Колин, Маруся — Марусин, свекруха — свекрушин, тітка — тітчин; **після голосних — -їн:** Марія — Маріїн, Софія — Софіїн.

Примітка. Приголосні г, к (шк), х перед суфіксом -ин змінюються на ж, ч(щ), ш: Ольга — Ольжин, дочка — доччин, Мелашка — Мелашчин, сваха — свашин.

5. У прикметниках із значенням присвійності, утворених від назв тварин, після приголосних (крім й) пишемо суфікс -ин(ий): бджолиний, голубиний, горобиний, качиний, орлиний; після голосних і апострофа — -їн(ий): зміїний, солов'їний.

6. Суфікс -ист(ий) уживаємо в прикметниках після приголосних: барвистий, голосистий, іскристий, перистий (пірчастий; але перістий – рябий), променистий, урочистий; після голосних — -їст(ий): вибоїстий, гноїстий, двоїстий, оліїстий, троїстий.

7. Суфікс -ев(ий) уживається в прикметниках, які мають перед цим суфіксом м'який або шиплячий приголосний і в яких наголос падає переважно на основу слова: березневий, грушевий, овочевий, ситцевий. У прикметниках, у яких перед суфіксом виступають м'які н, т або й, пишемо -єв(ий): алюмінієвий, дієвий, життєвий, значеннєвий, суттєвий.

Суфікс -ов(ий) незалежно від наголосу вживається у прикметниках, які мають перед цим суфіксом твердий приголосний: вітровий, казковий, кварцовий, палацовий, святковий, службовий. Крім того, суфікс -ов(ий) уживається в прикметниках, які мають перед цим суфіксом шиплячий (ж, ч, ш, щ), м'який приголосний або й, причому наголос падає на закінчення: бойовий, гайовий, грошовий, дійовий, дощовий, життєвий, крайовий, нульовий, речовий, стильовий.

Ці ж правила поширюються на правопис суфіксів -ов-, -ев-, (-єв-) у присвійних прикметниках жіноч. і середн. роду: суфікс -ов- уживається в присвійних прикметниках, утворених від іменників твердої групи: майстер — майстрова, майстрове; Петро — Петрова, Петрове; робітник — робітникова, робітникове; Шевченко — Шевченкова, Шевченкове; суфікс -ев- (після голосного -єв-) уживається в присвійних прикметниках, утворених від іменників м'якої та мішаної груп: Андрій — Андрієва, Андрієве; Ігор — Ігорева, Ігореве; кобзар — кобзарєва, кобзарєве; скрипаль — скрипалева, скрипалєве; сторож — сторожева, сторожеве; товариш — товаришева, товаришеве.

У відповідних присвійних прикметниках чоловічого роду суфікси -ов-, -ев- (-єв-) чергуються з -ів (-їв): Василєва – Василів, майстрова – майстрів, Олексієва – Олексіїв.

8. Суфікс -уват(ий), а після м'яких приголосних -юват(ий), уживається в прикметниках на позначення певного вияву ознаки: горбуватий, круглуватий, синюватий, темнуватий, а також виявлення невеликої міри властивості, схильності до чогось, позначуваної іменниковою основою: дуплуватий, злодійкуватий, остюкуватий, піскуватий.

Суфікс -оват(ий) уживаємо в прикметниках, якщо наголос падає на о: плісковатий, стовбоватий. Суфікс -овит(ий) уживаємо на позначення високого ступеня вияву ознаки: гордовитий, грошовитий, талановитий.

Дієслівні суфікси

1. Суфікс -ува- (-юва-) пишеться в дієсловах: забілювати, керувати, порядкувати, розсіювати.

У похідних словах і формах (віддієслівних іменниках та дієприкметниках) суфікс -ува- (-юва-) пишеться тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: вивершувати — вивершування, вивершуваний; очікувати — очікування, очікуваний; підсинювати — підсинювання, підсинюваний; якщо на перший голосний суфікса падає наголос, то пишеться -ова-: друкувати — друкування, але друкований; малювати — малювання, але мальований; підпорядкувати — підпорядкування, але підпорядкований; риштувати — риштування, але риштовання, риштований.

2. У суфіксі -овува- перший голосний завжди наголошений: завойовувати — завойовування, завойовуваний; перемальовувати — перемальовування, перемальовуваний; скуповувати — скуповування, скуповуваний.

3. Дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс -ір-, в українській мові втрачають цей суфікс у всіх формах: загітувати — загітований, зареєструвати — зареєстрований, інформувати — інформований, сконструювати — сконструйований. Але в окремих словах для усунення небажаної омонімії суфікс -ір- (після д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р — -ир-) зберігається: буксирувати (бо є буксувати), парирувати (бо є парувати), полірувати (бо є полювати), репетирувати (бо є репетувати) тощо.

Суфікс -ір- (-ир-) уживається також у поодиноких дієсловах типу котирувати, лавірувати, марширувати, пікірувати.

Завдання для самоконтролю

Вправа 1. Доберіть потрібний варіант префікса з- (с-).

?купатися, ?жарити, ?клеїти, ?чистити, ?тривожитися, ?комбінувати,
?шити, ?мужніти, ?планувати, ?сохнути, ?мішати, ?худнути, ?паяти,
?гинути, ?цідити, ?жувати, ?фотографувати, ?кінчити, ?хвилюватися,
?терти.

Вправа 2. Від поданих слів утворіть чоловічі імена по батькові.

Василь, Антін, Федір, Євген, Євгеній, Яків, Лук'ян, В'ячеслав, Дмитро,
Павло, Данило, Самійло, Марко, Тимофій, Матвій, Савелій, Лаврін.

Тема 6. ПРАВОПИС ПРИСЛІВНИКІВ. СКЛАДНІ ВИПАДКИ ПРАВОПИСУ РІЗНИХ ЧАСТИН МОВИ.

Питання теми:

1. Правопис прислівників.
2. Правопис прикметників.
3. Правопис сполучників та часток.

Разом пишуться:

1. Складні прислівники, утворені сполученням прийменника з прислівником: віднині, відте-пер, донині, дотепер, забагато, надалі, задовго, занадто, навічно, набагато, отак, надо-вго, назавжди, назовсім, наскрізь, насправді, негаразд, невтямки, отам, підтюпцем, по-всюди, подекуди, позаторік, потроху, утричі, якнайкраще.

Примітка. Від подібних прислівників слід відрізнити сполучення прийменників із незмінюваними словами, вживаними в значенні іменників. Такі сполучення пишуться окремо: від сьогодні, до завтра, на потім (не відкладайте цього на завтра, на потім), за багато, на багато (порівняйте: забагато гуляєш і за багато років уперше приїхав; стало набагато легше й зал на багато місць), на добраніч.

2. Складні прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником: безвісті, безпере-станку, вбік, ввечері, вволю, вголос, вгорі, вдень, взимку, взнаки, відразу, вкрай, вкупі, внизу, впам'ятку, вперед, впереміж, впереміш, вплач, впору, враз, вранці, врешті, врівень, вряд, врозкид, врозсип, всередині, вслід, всмак, доверху, довіку, доволі, догори, додому, до-низу, дощенту, заміж, заочі, за північ, зараз, зарані, засвітла, збоку, звіку, згори, ззаду, знизу, зразу, зранку, зрання, зроду, набік, наверх, наверху, навиліт, навідліг, навідріз, набік, наверх, наверху, навиліт, навідліг, навідріз, навіч, надвечір, надворі, назад, назахват, наздогад, назустріч, нараз, наостанок, напам'ять, напереваги, наперед, нарівні, напереріз, напівдорозі, напоказ, наполовину, насилу, наприклад, напролом, наспід, наспіх, насторожі, наяву, обік, обіч, одвіку, опівдні, опліч, побіч, поблизу, повік, позаду, поруч, поряд, посередині, спереду, убік, убрид, уголос, угорі, угору, удень, украй, укупі, улад, уплач, упоперек, упору, уранці, урешті, урівень, урівні, урозкид, урозліт, урозсип, урозтіч, усередині, услід, усмак, ушир.

3. Складні прислівники, утворені сполученням прийменника з коротким (нечленним) при-кметником: віддавна, вкрай, востаннє, вручну, догола, допізна, замолоду, заново, звисока, злегка, зліва, знову, зрідка, напевне, нарівні, нарізно, нашвидку, помалу, помаленьку, по-тихеньку, сповна, спроста, сп'яну.

4. Складні прислівники, утворені сполученням прийменника з числівником: вдвоє, втроє, вчетверо; вперше, вдруге, втретє; надвоє, натроє, начетверо; удвох, утрьох; учотирьох; водно, заодно, поодинці, спершу

5. Складні прислівники, утворені сполученням прийменника з займенником: внічию, втім, навіщо, нащо, передусім, почім, почому, але: до чого, за віщо, за що та ін. в ролі додатків.

6. Складні прислівники, утворені сполученням кількох прийменників із будь-якою частиною мови: вдосвіта, вподовж, завбільшки, завглибшки, завдовжки, завчасу, завширшки, зна-двору, навздогін, навзнак, навсидьки, навколо, навкруги, навкулачки, навмисне, навпаки, навперейми, навприсядки, навпростець, навряд, навскач, навскіс, навкоси, навсправжки, навстіж, навтікача, наздогін, наосліп, наготові, позавчора, позаторік, попідтинню, спідлоба.

7. Складні прислівники, утворені з кількох основ (із прийменником чи без нього): босоніж, водносталь, ліворуч, мимоволі, мимоїздом, мимохідь, мимохить, насамперед, натщесер-це, нашвидкуруч, обабіч, обіруч, очевидно, повсякчас, праворуч, привселюдно, самохить, стрімголов, тимчасово, чимдуж, чимраз.

8. Складні прислівники, утворені сполученням часток абі-, ані-, де-, чи-, що-, як- із будь-якою частиною мови: абикуди, абиак, аніскільки, анітрохи, аніяк; дедалі, деколи, деінде; чи-мало; щовечора, щогодини, щодня, щоденно, щомісяця, щомога, щонайдовше, щонайкра-ще, щонайменше, щоночі, щоправда, щораз, щоразу, щороку, щосили, щохвилини (але: дарма що, поки що, тільки що, хіба що, чи що); якомога, якраз, якнайбільше, якнайдужче, якнайдовше та под.

Примітка. Слід відрізнати прислівники, складені з прийменників або часток і різних частин мови, від прийменників або часток та іменників, прикметників тощо, коли останні зберіга-ють у реченні свої функції як окремі частини мови, отже, і пишуться окремо.

Порівняйте:

Він повернув убік. — Ударив у бік.

Спочатку це не було ясно. — З початку розмови вони зрозуміли вашу думку.

Прочитай вірш напам'ять. — На пам'ять він подарував мені книжку.

Всередині щось дуже заболіло. — Це правило шукай в середині розділу.

Зауважую вам востаннє. — Вони постукали в останнє вікно.

Ми чуємо це вперше. — Зайдемо в перше село.

У нас чимало є досягнень. — Чи мало вам допомагали?

Ми теж виступали на зборах. — Він говорив те ж, що і я.

Якось воно уже буде. — Як ось і Марко на поріг.

Окремо пишуться:

1. Прислівникові сполуки, що складаються з прийменника та іменника, але в яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і керованим ним іменником можливе означення до цього іменника (при-кметник, займенник, числівник): без відома, без кінця, без краю, без ліку, без сліду, без сумніву, без упину, в нагороду, в позику, до вподоби, до гурту, до діла, до загибуні, до краю, до ладу, до лиха, до міри, до пари, до побачення, до речі, до сих пір, до смерті, до сьогодні, за кордон, за рахунок, з-за кордону, з краю вкрай, з розгону, на бігу, на вагу, на весну (але навесні), на вибір, на віку, на диво, на жаль, на зло, на зразок, на льоту, на мить, на поруки, на радість, на світанку, на славу, на сміх, на ходу, на щастя, під боком, під силу, по закону, по суті, по черзі, у вигляді.

2. Словосполуки, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка — числівників) або двох прийменників: від ранку до вечора, день у день, з боку на бік, з дня на день, один в один, раз у раз, рік у рік, час від часу.

3. Словосполуки, які в реченні виконують функції прислівника та складаються з узгоджува-ного прийменника (числівника, займенника) й дальшого іменника: другого дня, таким чи-ном, темної ночі, тим разом, тим часом.

4. Прислівники, утворені сполученням прийменника з повним прикметником чоловічого (се-реднього) роду: в основному, в цілому.

5. Прислівники, утворені сполученням прийменника по зі збірним числівником: по двоє, по троє, по четверо тощо.

Пишуться через дефіс:

1. Складні прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника по та закінчення -ому або (-к)и: по-батьківському, по-братньому, по-господарському, по-іншому, по-нашому, по-своєму, по-українському, по-християнському; по-батьківськи, по-братерськи, по-господарськи, по-українськи; також по-латині.

Примітка. У прислівниках цього типу, утворених від складних прикметників, що пишуться через дефіс, дефіс ставиться тільки після по-:

по-демократичному.

2. Складні прислівники, утворені за допомогою прийменника по від порядкових числівників: по-перше, по-друге, по-третє.

3. Неозначені складні прислівники з частками будь?, -будь, -небудь, казна-, -то, хтозна-: аби-то, будь-де, будь-коли, будь-куди, де-небудь, десь-то, казна-де, казна-коли, коли-будь, коли-небудь, куди-будь, куди-небудь, так-то, хтозна-як, як-небудь.

4. Складні прислівники, утворені з двох прислівників: вряди-годи, десь-інде, десь-інколи, сяк-так та ін.

5. Складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів або зі службовими словами між ними:

будь-що-будь, віч-на-віч, всього-на-всього, далеко-далеко, де-не-де, коли-не-коли, ледве-ледве, ось-ось, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як.

Правопис складних прикметників

Разом пишемо:

а) складні прикметники, утворені від складних іменників, писаних разом: електросиловий (електросіла), залізобетонний (залізобетон), лісостеповий (лісостеп), м'ясозаготівельний (м'ясозаготівля), радіофізичний (радіофізика), самохідний (самохід), теплообмінний (теплообмін), чорноземний (чорнозем);

б) складні прикметники, утворені від сполучення іменника та узгодженого з ним прикметника: загальноосвітній (загальна освіта), легкоатлетичний (легка атлетика), мовностильовий (мовний стиль), народногосподарський (народне господарство), народнопоетичний (народна поезія), первіснообщинний (первісна община), правобережний (правий берег), сільськогосподарський (сільське господарство), східнослов'янський (східні слов'яни);

в) складні прикметники з другою віддієслівною частиною: волелюбний, деревообробний, карколомний, машинобудівний.

Примітка. Прикметники з другою префіксальною віддієслівною частиною пишемо через дефіс: вантажно-розвантажувальний, контрольовано-вимірювальний;

г) складні прикметники, в яких першим компонентом виступає прислівник: важкохворий, внутрішньозаводський, загальнодержавний; так само й ті, в яких другим складником є дієприкметник: вищезгаданий, нижчепідписаний, новоутворений, свіжозрубаний, але трохи вище зазначений (параграф), бо є пояснювальне слово.

Примітка 1. Прислівники, утворені від більшості відносних прикметників, здебільшого зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або дієприкметником: абсолютно сухий, вільно

конвертований, діаметрально протилежний, послідовно миролюбний, різко окреслений, суспільно корисний, суспільно необхідний, хімічно зв'язаний.

Примітка 2. У складних термінах прислівник — компонент, що уточнює значення складного прикметника, пишемо разом із цим прикметником: видовженотупоконічний, короткогрушоподібний, округлояйцеподібний;

г) складні прикметники (з двох або кількох компонентів), у яких основне змістове навантаження передає останній прикметник, а попередні лише звужують, уточнюють його. Такі прикметники здебільшого мають термінологічне значення: вузькодіалектне (мовне явище), грудочеревна (перепона), давньоверхньонімецька (мова), двовуглекислий (газ), лінгвостилістичні (особливості); також — глухонімий, сліпоглухонімий;

д) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний літерами: двадцятиповерховий, семиразовий, стовідсотковий, стотонний, двохсотдвадцятип'ятирічний, але 225-річний;

е) складні прикметники, утворені з двох неоднорідних прикметників (зокрема ті, які виражають відношення родової ознаки до видової); поперечношліфувальний (поперечний шліфувальний верстат).

2. Через дефіс пишемо:

а) складні прикметники, утворені від складних іменників, писаних із дефісом: віце-президентський (віце-президент), дízель-мотóрний (дízель-мотóр), соціал-демократичний (соціал-демократ), ўнтер-офіцёрський (ўнтер-офіцёр), член-кореспондентський (член-кореспондент).

Примітка. В окремих випадках, коли прикметник утворено від сполучення іменника з прикладкою, дефіс не ставимо: Москва́-ріка́ — москворі́цький;

б) складні прикметники, утворені з двох чи більше прикметникових основ, якщо названі цими основами поняття не підпорядковані одне одному: аграрно-сировінний, державно-монополістичний, електронно-обчислювальний, культурно-технічний, лісопільно-стругальний, масово-політичний, мовно-літературний, навчально-виховний, науково-технічний, озёрно-лісовий, плóско-опúклий, постачально-збутовий, свердлильно-довбальний, суспільно-політичний, столярно-механічний; а також узвичаєні: всесвітньо-історичний, літературно-мистецький, народно-визвольний, підзóлисто-болóтний тощо; між компонентами цих складних прикметників, не з'єднаними в одне слово, можна вставити сполучник і: аграрний і сировінний, навчальний і виховний тощо;

в) складні прикметники, першу частину яких закінчують -ико (-іко, -іко): герóико-романтичний, історіко-культóрний, мехáніко-математи́чний, політико-економі́чний, фізико-географі́чний;

г) складні прикметники з першою частиною військово-, воєнно-: військóво-морський, військóво-спортівний, воєнно-історичний, воєнно-стратегі́чний.

Примітка. Складні субстантивовані прикметники військовозобов'язаний, військовополонений пишемо разом;

г) складні прикметники, в яких перша частина не має прикметникового суфікса, але яка за змістом є однорю́рдна з другою частиною й приєднана до неї за допомогою сполучного звука о або е: віно-горі́лчаний, м'ясо-во́вняний, м'ясо-моло́чний, крохма́ле-па́токовий.

Примітка. Складні прикметники цього типу, що виступають як наукові нові терміни, пишемо разом: головоно́гі, грудочерева́ (перепона);

д) складні прикметники, утворені з двох або кількох основ, які означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному предметі: блакітно-сі́ній, гіркува́то-солóний, кі́сло-солóдкий, молóчно-бі́лий, сі́ро-голубі́й, те́мно-зелéний, черво́но-зелéно-сі́ній, але жовтога́р'ячий, червонога́р'ячий (окремі кольори);

е) складні назви проміжних сторін світу: півде́нно-схі́дний, півні́чно-за́хідний; норд-о́стівський;

є) складні прикметники, першим компонентом яких є числівник, написаний цифрами: 20-рі́чний, 10-поверхóвий.

Правопис складних прийменників, сполучників, часток

1. Разом пишуться:

а) Складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (іноді — трьох) прийменників із будь-якою частиною мови: внаслідок (унаслідок), вповодж (уповодж), замість, навколо, напередодні, наприкінці, щодо.

б) Складні прийменники, утворені з двох простих прийменників: задля, заради, навпроти, окрім, поза, поміж, понад, поперед, посеред, проміж.

2. Через дефіс пишуться складні прийменники з початковими з-, із-: з-за (із-за), з-над, з-перед, з-під (із-під), з-поза, з-поміж, з-понад, з-попід, з-посеред, з-проміж.

3. Окремо пишуться прийменникові сполуки у(в) разі, під кінець, під час, що ж до.

Сполучники

1. Разом пишуться складні сполучники, які становлять тісне поєднання повнозначних слів із частками або прийменниками: адже, аніж, втім, зате, мовби, начеб, начебто, немов, немовби, немовбито, неначе, неначебто, ніби, нібито, ніж, отже, отож, притім, притому, причім, причому, проте, себто, тобто, цебто, щоб, якби, якщо; також слова: абощо, тощо.

Увага. Сполучники зате, проте, щоб, якби, якщо, які пишуться разом, треба відрізнити від однозвучних самостійних слів, що пишуться з прийменниками за, про та частками би, як окремо. Так, сполучники зате, проте можна замінити одним із протиставних сполучників а, але, однак, тоді як прийменники за, про та вказівний займенник те такій заміні не підлягають.

Хоч не застав Івана дома, зате пройшовся; але: За те оповідання його похвалили.

Сполучник щоб легко відрізнити від займенника що з часткою б, оскільки на займенник що виразно падає наголос.

Сказав, щоб усі прийшли; але: Що б ви сказали, калі б я не приїхав?

Сполучники якби, якщо можна відрізнити від однозвучного з ними прислівника як із часткою би та займенника що за допомогою контексту, бо на прислівник як завжди падає логічний наголос.

Якби тут був мій товариш!; але: Як би краще виконати завдання!

Якщо хочеш, допоможу тобі; але: Як що трапиться, нарікай на себе.

2. Окремо пишуться:

а) Сполучники з частками б, би, ж, же: або ж, адже ж, але ж, а як же, бо ж, коли б, коли б то, отже ж, хоча б, хоч би.

б) Складені сполучники: дарма що, для того щоб, замість того щоб, з тим щоб, з того часу як, незважаючи (невважаючи) на те що, після того як, при цьому, та й, так що, тимчасом як, тому що, у міру того як, через те що й под.

4. Через дефіс пишуться сполучники отож-то, тим-то, тільки-но, тому-то.

Частки

Розрізняють словотворчі частки, які, уточнюючи зміст окремих слів, є їх складовими частинами, і формотворчі частки, які вживаються лише в деяких формах слова для вираження граматичних значень (хай, би та ін.).

А. Словотворчі частки пишуться разом, окремо або через дефіс.

1. Разом пишуться:

а) Частки аби-, ані-, де-, чи-, що-, як- у складі будь-якої частини мови (крім сполучників прислівникового типу): абищо, абиак, аніскільки, анітрохи, анічогісінько, аніяк, дедалі, деколи, декотрий, дещиця, дещо, чималенький, чимало, щовечора, щогодини, щоденник, щодня, щодоби, щодуху, щонайкращий, щоправда, щоразу, щосили, якби, якнайшвидше, якомога, якщо та ін.

б) Частки би (б), то, що в складі сполучників: щоб, якби, немовбито, нібито, абощо, і частка же (ж) у складі стверджувальних часток авжеж, атож

в) Частка -ся (-сь) у зворотних дієсловах: будується, наївся (наївсь).

г) Частка -сь у складі займенників і прислівників: котрийсь, котрась, котресь, якийсь, якась, якась; десь, колись, хтось, щось.

д) Частка не, коли вона виступає в складі будь-якої частини мови (крім дієслова) в значенні префікса, тобто коли слово без цієї частки не вживається: невільник, негода, недуга, нежить, немовля, ненависть, неук; негасимий, незліченний, невпинний, невсипущий, негайний, ненависний, ненастанний, непохитний, нестямний; невдовзі, невинно, невпинно, незабаром, непорушно, несамовито, неказанно.

З дієсловами не пишеться завжди окремо, крім тих, що без не не вживаються: неволити, незчутися, ненавидіти, нестямитися, і тих, яким частка не надає нового значення: нездужати (хворіти), непокоїтися (хвилюватися), неславити (ганьбити). Але залежно від значення дієслова частка не може писатися й окремо: не здужати (не змогти), не славити (не прославляти).

е) Частка не в складі префікса недо-, який означає дію, стан або якість, що виявляються в процесах, ознаках і предметах у неповній мірі: недобачати, недовиконувати, недодержати, недоїдати, недоказувати, недолюблювати, недооцінювати, недоплатити, недочувати; недовиконаний, недодержаний, недозрілий, недоказаний, недооцінений, недописаний, недорослий, недочутий; недобиток, недоїдок, недокрів'я, недолік, недоліток, недорід, недостача, недосяжність, недотепа, недоторканність, недоук. Якщо частка не виступає для

заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом до, вона пишеться з таким дієсловом окремо: він недочував, але: Він не дочув моїх слів.

є) Частка не з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони в сполученні з не означають одне поняття: невміння, неволя, неврожай, недоля, неправда, несподіванка; небалакучий, невдалий, невеселий, невчений, недобрий, незбагненний, немалий, неписьменний, несміливий; неабихто, неабиякий; невдогад, невже, невпам'ятку, невтямки, негадано, недалеко, недарма, недурно, нехотя, а також незважаючи на ..., неважаючи на ..., немов, неначе.

Примітка. Частка не пишеться окремо від прикметника, що має при собі як пояснювальне слово займенник або прислівник із часткою ні, а також окремо від прикметника, перед яким стоять: далеко, зовсім, аж ніяк: Ні до чого не здатна людина; Нітрохи не цікава лекція; Далеко не досконалий твір; Зовсім не великі обов'язки; Аж ніяк не приємні спогади;

ж) Частка не з дієприкметником, якщо він є означенням до іменника (а не присудком) і не має при собі пояснювальних слів: незакінчена праця, нез'ясовані питання, нержавіюча сталь, неспростовані факти.

з) Частка ні з займенниками, якщо вона не відокремлена від дальшого займенника прийменником, і з прислівниками: ніхто (нікого), нічий (нічий), ніщо (нічого), ніякий (ніякому); ніде й ніде, нізачо, нізвідки, нізвідкіля, ніколи й ніколи, нінащо, ніскільки, нітрохи, ніяк.

2. Окремо пишуться:

а) Частка що в сполуках дарма що, тільки що, хіба що, що ж до.

б) Частка то в експресивних сполученнях що то за, що то, чи то, які виконують функції підсилювальних часток.

в) Частка не зі словом, з яким вона не становить єдиного поняття, а є лише запереченням: Не доля вирішує — людина творить свою долю; То не глибока річка клекоче, то шумить зелений ліс; Йому бракує не вміння виконати цю роботу, а бажання. Але: Не через небажання, а через невміння він не виконав цієї роботи.

г) Частка не при дієсловах, дієприкметниках, що виступають у функції присудків, при дієслівних формах на -но, -то й дієприслівниках: не може не бачити, не підходячи ближче, не поспішаючи; Ні вітерець не війне, ні хмарка не набіжить; Праця не закінчена; Праці не закінчено; Підлога не вимита; Підлогу не вимито.

д) Частка не з прикметниками у функції присудка, якщо часткою не заперечується ознака, виражена даним словом: Ця річка не широка (заперечення), але: Ця неширока річка впадає в Дніпро (одне поняття).

Примітка. Якщо між не й відповідним прикметником-присудком за змістом речення можливе є (був, була тощо), частку не слід писати окремо; якщо зв'язка на цьому місці порушує смисл, частку не треба писати разом: Цей будинок не старий (не є старий); але: Цей будинок (є) нестарий (тобто відносно недавно збудований).

е) Частка не з дієприкметниками, якщо вони мають при собі пояснювальні слова: Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами; Ця робота ще не доведена до кінця; Я відклав ще не дописаний лист.

є) Частка не з числівниками, займенниками та прислівниками займенникового походження, а також при прийменниках і сполучниках: не три, не п'ятий; не ти, не цей, не інші; не інакше, не так; не при..., не на...; не то... не то; також не раз.

ж) Частка не з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також при словах, які пишемо через дефіс: не дуже, не зовсім, не цілком; не від того, не досить, не можна, не треба; розмовляють не по-нашому.

з) Частка ні, вживана для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без дієслова (присудка), що мають характер заперечного звороту: ні живий ні мертвий, ні кроку далі, ні на макове зерно, ні пава ні гава, ні риба ні м'ясо, ні се ні те, ні сюди ні туди, ні так ні сяк.

и) Частка ні, вживана як повторюваний єднальний сполучник із заперечним значенням або як підсилювальна частка: Він не придатний ні до роботи, ні до розмови; Дитина ще не вміє ні ходити, ні говорити; Ні один не зробив так, як треба.

і) Частка ні в складі займенників, якщо в непрямих відмінках вона відділяється від займенників прийменником: ні в кого, ні до кого, ні з ким, ні до чого, ні за що й ні на що (з різними значеннями), ні на якому.

3. Через дефіс пишуться:

а) Частки бо, но, от, то, таки, коли вони виділяють значення окремого слова: іди-бо; давай-но; тільки-но; так-от, як-от; отакий-то, стільки-то, тим-то, якимсь-то; важкий-таки, все-таки, дістав-таки, так-таки.

Примітка 1. Якщо між часткою та словом, до якого вона приєднується, стоїть інша частка, всі три слова пишуться окремо: скільки ж то (написано), чим би то (втішити).

Примітка 2. Частка таки пишеться окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: Він таки забіг до друга.

б) Компоненти будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна- й под. у складі займенників і прислівників

Правопис складних слів

Складні слова творяться складанням двох або більше основ:

за допомогою сполучних голосних о або е місяце+хід, праце+здатний,
паро+плав, світло-голубий

без сполучних голосних п'яти+річка, півяблука, всюди+хід, хліб-сіль,
повсяк+денний, напів+провідник

Складні слова пишуться разом або через дефіс

Разом пишуться слова, утворені від підрядних словосполучень (у яких від одного до іншого слова можна поставити питання):зелений (як довго?) вічно-вічнозелений,

перекоти (куди?) через поле- перекотиполе,

будова (яка?) нова- новобудова,

будує (що?) машини- машинобудівний

Як виняток пишуться через дефіс складні географічні назви, перша частина яких вказує на сторону світу: Південно-Китайське море, Західно-Сибірська низовина.

Якщо перша частина складного прикметника- це прислівник, то він може писатись і окремо. Це залежить від того, наскільки цей прислівник наголошений, наскільки він самостійний: вищезазначений і вище зазначений, давновідомий і давно відомий.

Через дефіс пишуться складні слова, утворені від сурядних словосполучень (у яких всі слова рівноправні, їх можна з'єднувати повторюваним сполучником і: і червоний і білий- червоно-білий; і ніжний і рожевий- ніжно-рожевий; і південний і західний- південно-західний.

Але разом пишуться червоногарячий, жовтогарячий, хитромудрий, зловорожий, глухонімий.

Через дефіс пишуться складні слова, утворені повторенням тих самих, синонімічних або антонімічних слів: рано-вранці, більш-менш, сам-один, година-дві, день-два, видимо-невидимо, тишком-нишком, без кінця-краю.

Але якщо повторюється те саме слово в різних відмінках, то таке словосполучення пишеться окремо: кінець кінцем (називний+орудний відмінки), нога в ногу, раз у раз (називний+знахідний відмінки).

Через дефіс пишуться такі складні слова іншомовного походження, як вакуум-апарат, соціал-демократ, прем'єр-міністр, блок-схема, унтер-офіцер, генерал-майор, пап'є-маше, віце-президент, яхт-клуб.

Але разом пишуться складні слова з такими загальноживаними початковими частинами, як авіа-, авто-, відео-, фото-, аудіо-, теле-, аеро-, агро-, стерео-, кіно-, електро-, мікро-, радіо-: *аерофлот, аудіоплеєр, кіномеханік, радіотовари, фотопослуги, телевізор, відеомагнітофон.*

Слова із частинами напів- і пів-

Частини напів- і пів- у значенні "напів" завжди пишуться разом: напівтемрява, напівсон, півфабрикат, півовал.

Частина пів- у значенні "половина" також звичайно пишеться разом: піввідра, півроку, півлітра, піввіковий, півкроку, півхлібини.

Складноскорочені слова і графічні скорочення

Складноскорочені слова, утворені з початкових букв або звуків, пишуться (незалежно від написання словосполучення) з великої букви: гідроелектростанція - ГЕС, спільне підприємство - СП, науково-технічна революція - НТР.

Великими словами пишуться і складноскорочені слова, утворені від іншомовних словосполучень: ЮНЕСКО, НАТО, УЕФА, ТАСІС.

Проте малими словами пишуться такі слова, як вуз, загс, дот.

Якщо складноскорочені іменники, утворені від іншомовних словосполучень, відмінюються, то закінчення біля них дописується малими буквами: *ТАСІС-ТАСІСа- ТАСІСу- ТАСІСом.*

У складноскорочених словах, утворених іншими способами, всі частини пишуться з малих букв: районний виконавчий комітет - райвиконком, завідуючий господарством – завгосп.

Але власні складноскорочені назви пишуться з великої букви: Мінюст, Держарбітраж України.

На відміну від складноскорочених слів графічні скорочення читаються повністю. Напр., графічне скорочення 1996рік читається, як одна тисяча дев'ятсот дев'яносто шостий рік.

Слова на письмі завжди скорочуються на приголосній букві; у кінці графічних скорочень завжди ставиться крапка: наприклад- напр., до нашої ери- до н.е., область- обл., рік (або року)- р., острів-о., телефон- тел. (або т.).

Крапка не ставиться при скорочених назвах мір: 100кг, 18хв, 3мкф, 40км.

Не ставиться крапка і між подвоєними буквами, що вказують на множину: III - Хвв., 1941-45рр., пп. (панове) Мар'ялов і Масторгуєв.

Якщо в графічному скороченні залишаються початок і кінець слова, то на місце пропущених букв ставиться лише через дефіс (без крапки): район - р-он; видавництво - вид-во.

Завдання для самоконтролю

Вправа 1. Записати прислівники у три стовпчики: 1) які пишуться окремо; 2) які пишуться через дефіс; 3) які пишуть разом.

Над\мір, на\певне, в\подовж, на\біс, на\вскоси, в\голос, що\дня, казна\де, на\захват, на\вкулочки, у\чотирьох, у\стократ, насам\перед, над\мір, з\гарячу, у\низ, у\ночі, стрім\голов.

Ключ. Підкресліть у кожному слові останню букву - прочитаєте першу частину прислів'я "... які люблять твоїх ворогів".

Вправа 2. Запишіть у дві колонки слова: 1) які пишуться через дефіс; 2) які пишуться разом.

Унтер\офіцер, вакуум\апарат, соціал\демократ, само\хід, ячміно\житній, вербо\ліз, кисло\солодкий, овоче\сховище, єдино\початок, олійноково\слобідський, м'ясо\молочний, право\бережний, обл\виконком, учитель\фізик, південно\східний, олійно\екстракційний, дизель\мотор, віце\призедент, воле\любний, індо\китайський, радіо\фізичний, яйце\подібний, історико\культурний, розтяг\стиск, їдальня\зимівниця.

Ключ. Підкресліть першу букву - прочитаєте народну мудрість.

Вправа 3. Запишіть іменники у дві колонки: 1) які пишуться разом;

2) які пишуться через дефіс.

Індо/китай, руко/пис, блок/система, життє/пис, екс/чемпіон, зюйд/вест, авто/страда, верто/літ, дизель/поїзд, ін/новація, інженер/механік, єдино/початок, їжачок/лісовичок.

Ключ. Підкресліть першу букву - прочитаєте другу частину вислову Шерлока Холмса: "Найдосконаліший мозок..."

Тема 7. ВИДИ І ТИПИ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ

Реченням називається граматично та інтонаційно оформлена за законами даної мови синтаксична одиниця, що є засобом формування, вираження й повідомлення думки.

За метою висловлювання речення поділяють на: 1) **розповідні**, у яких про когось або про щось розповідається; 2) **питальні**, у яких про когось або про щось запитують; 3) **спонукальні**, у яких спонукають до дії.

За емоційним забарвленням речення поділяють на окличні (Здрастуй, рідна школо!) та **неокличні** (Це був ясний день).

Грамматичною основою речення є підмет і присудок. За наявністю граматичної основи речення поділяються на **односкладні** (Сном не прогодуєшся (Нар. тв.)) та **двоскладні** (Сичі в гаю перекликались...

(Т. Шевченко)).

За наявністю або відсутністю другорядних членів речення поділяють на **поширені** (Шуміла калина край дороги) та **непоширені** (Зійшло сонце).

Просте речення може бути **повним і неповним**. Повними називаються речення, у яких наявні всі головні та другорядні члени речення, необхідні для завершеності будови й повноти вираження значення (В чагарниках низькорослих акацій посвистували червоногруді снігурі (Ю. Збанацький)). Неповними називаються такі речення, у яких пропущений головний або другорядний член речення, зрозумілий із контексту або ситуації мовлення (Хвилини здаються тоді за години, години — за дні, дні — за роки (П. Мирний)).

Просте речення може бути **неускладненим або ускладненим** однорідними членами, звертаннями, вставними словами, словосполученнями та реченнями, відокремленими членами речення.

Прості двоскладні та односкладні речення

Просте речення, у якому наявні обидва головні члени (підмет і присудок), називається **двоскладним** (Краса нас усьому вчить (О. Довженко)).

Односкладним називається речення, у якому наявний лише один із головних членів — або підмет, або присудок.

Види односкладних речень

- 1) **Означено-особові** — речення, головним членом яких є особова форма дієслова, що вказує на виконавця дії, носія ознаки чи стану (Хочу плакати, але замість того завжди сміюся).
- 2) **Неозначено-особові** — речення з головним членом-присудком, який відноситься до всіх осіб взагалі або до неозначеної кількості осіб (У школі готуються до свята рідної мови).
- 3) **Узагальнено-особові** — речення з головним членом-присудком, що вказує на дію, ознаку чи стан, які можуть стосуватися будь-якої особи в будь-який момент часу. Такі речення вживаються переважно в прислів'ях та приказках (Не брудни криниці, бо схочеш водиці (Нар. тв.)).
- 4) **Безособові** — речення з головним членом-присудком, який називає дію або стан, що не мають виконавця або носія, і може бути виражений безособовим дієсловом, дієслівними формами на -но, -то, неозначеною формою дієслова, прислівником, словами нема, не було, не буде, при яких стоїть додаток у родовому відмінку (Так тихо, тихо скрізь (П. Тичина)).
- 5) **Називні** — речення з головним членом-підметом, який стверджує наявність, існування предметів чи явищ (Сонячні чудесні міста. Вільні люди (О. Гончар)).

Розділові знаки в простому реченні

Кома ставиться:

- 1) для виділення звертань і пов'язаних із ними слів (Що, братику, посієш, те й пожнеш (Л. Глібов));
- 2) після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова (Ех, не життя було — рай! (В. Близнець));
- 3) після стверджувальних слів так, еге, гаразд, аякже, авжеж, заперечення ні, запитання що, підсилювання що ж, коли далі розкрито їхній зміст (Гаразд, зробимо саме так!);
- 4) для виділення вставних слів та словосполучень (Вже почалось, мабуть, майбутнє (Гр. Тютюнник));
- 5) для виділення порівняльних зворотів, що вводяться за допомогою слів як, мов, наче, немов, ніби, як і, ніж (Кругом поле, як те море широкіє, синіє (Т. Шевченко));
- 6) для виділення відокремлених прикладок (Прийшов із далеких хуторів парубок, по імені Устим (Гр. Тютюнник));

7) для виділення відокремлених означень, виражених дієприкметниковими зворотами (Монастир скидався на грізного лицаря, вбраного в казковий, зачарований панцир (Я. Качура));

8) для виділення відокремлених уточнювальних членів речення — обставин часу, місця тощо (Там, над Россю, стоїть одна висока скеля (І. Нечуй-Левицький));

9) для виділення відокремлених обставин, виражених одиничними дієприслівниками й дієприслівниковими зворотами (Дівчина, стрепенувшись, підвела голову (О. Гончар));

10) для відокремлення обставин із прийменниками незважаючи на, починаючи з, кінчаючи (Усі, починаючи з командира, ретельно готувалися до бою);

11) для виділення відокремленого додатка зі словами замість, крім, окрім, зокрема, на відміну від (У похід пішли всі, крім Сергія);

12) між однорідними членами речення (Я весь час тремтів від напруження, від втоми, від переляку (В. Нестайко)).

Крапка з комою ставиться:

1) між поширеними однорідними членами речення, якщо в середині хоча б одного з них є коми або якщо вони далекі за змістом (Розжарене, червоне сонце низько спустилося; багряним світлом грало на деревах (Леся Українка)).

Двокрапка ставиться:

1) після узагальнюючих слів перед однорідними членами в простому реченні (Серед садочка на клумбах цвітуть різні-різні квіти: і братки, і гвоздики, і флокси, і резеда (Остап Вишня)).

Тире ставиться:

1) між підметом і присудком на місці пропущеного дієслова-зв'язки (Жити — Вітчизні служити);

2) після однорідних членів речення перед узагальнюючим словом (Жито, пшениця й овес — все разом поспіло й присохло (І. Нечуй-Левицький));

3) після однорідних членів речення, перед якими стоїть узагальнююче слово, якщо вони знаходяться в середині речення (Усім: і екскурсантам, і простим людям — рекомендується гав не ловити (Остап Вишня));

4) на місці пропущених членів у неповному реченні (Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки — хата (Нар. тв.));

5) з обох боків відокремленої прикладки або перед нею (Над головами в нас сяє маленьке сонце — електрична лампочка... (В. Шевчук));

6) з обох боків вставного речення, якщо воно виражає додаткове зауваження (Один купець, — забув, як звати, — із ярмарку багато грошей віз (Л.Глібов)).

Завдання для самоконтролю

Дайте відповідь на запитання:

1. Що таке речення?
2. Які є види речень за метою висловлювання?
3. Які є види речень за емоційним забарвленням?
4. Що становить граматичну основу речення?
5. Які є види речень за наявністю граматичної основи?
6. Яке речення називають односкладним?
7. Назвіть ознаки двоскладного речення.
8. Які є види речень за наявністю другорядних членів речення?
9. Яке речення називається повним?
10. Яке речення є неповним?
11. Чим може ускладнюватись просте речення?
12. Назвіть види односкладних речень. Охарактеризуйте кожне із них.
13. Коли ставиться кома в простому реченні?
14. В яких випадках в простому реченні ставиться крапка з комою?
15. Коли у простому реченні ставиться тире?

**Тема 8. БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ,
СМИСЛОВІ ЗВ'ЯЗКИ РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ
ТА ІНТОНАЦІЯ В НИХ**

Питання теми:

1. Поняття про безсполучникове складне речення.
2. Види безсполучникових складних речень.
3. Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні.

Безсполучниковим складним реченням називається таке речення, у якому окремі прості речення об'єднуються в одне граматичне і смислове ціле не сполучниками чи сполучними словами, а лише за допомогою інтонації (Стояла мертва тиша, тільки вода внизу шуміла по камінню (І. Нечуй-Левицький)). Інтонація може визначати характер синтаксичних відношень між частинами складного речення і передавати різні відтінки значення.

За характером синтаксичних і смислових зв'язків між частинами безсполучникові складні речення поділяються на такі **дві основні групи**:

- з **однорідними простими реченнями, які синтаксично є рівноправними і близькі до частин складносурядного речення** (Був теплий день, світилася весна (М. Рильський));
- з **неоднорідними простими реченнями, одне з яких пояснює інше і залежить від нього так само, як у складнопідрядному реченні** (Бачу здалеку: хвиля іскриста грає вільно на синьому морі (Леся Українка)).

Безсполучникові складні речення з однорідними простими можуть виражати такі смислові відношення: 1) одночасність дій, подій, явищ; 2) часову послідовність дій, подій, явищ; 3) зіставлення чи протиставлення подій, явищ, про які повідомляється в простих реченнях. У такому разі прості речення вимовляються з інтонацією переліку або зіставлення, протиставлення (Минають дні, минають ночі, Минає літо... (Т. Шевченко). Учора се була казка — сьогодні дійсність (М. Коцюбинський)). При перелічувальній інтонації пауза між простими реченнями невелика, а при зіставній чи протиставній — триваліша.

Безсполучникові складні речення з неоднорідними простими реченнями за характером їх смислових відношень поділяються на речення зі значенням умови, наслідку, часу, пояснення, причини, порівняння. У безсполучникових реченнях із часовим значенням у першій частині вказується час дії, вираженої у другій частині

(Прийде вечір — всі вулиці в селі аж гудуть піснями (С. Васильченко)). У безсполучникових реченнях умови перше речення виражає умову, за якої можливе здійснення того, про що йдеться в другому реченні (Вам страшно — геть ідіть з дороги (Леся Українка)). У безсполучникових реченнях з причиновими відношеннями друге речення вказує на причину того, про що йдеться в першому (День обіцяє бути погожий: на небі ні хмариночки, ні плямочки (П. Мирний)). У реченнях зі значенням наслідку друге речення означає наслідок дії чи стану, про які говорилося в першому (Защебетав соловейко — пішла луна гаєм (Т. Шевченко)). У безсполучникових реченнях з пояснювальними відношеннями друга частина пояснює, уточнює те, про що йдеться в першій частині. При цьому в першому простому реченні, як і в складнопідрядних з'ясувальних, зазвичай є дієслова, іменники, дієприкметники чи фразеологізми зі значенням сприйняття, мовлення, мислення, волевиявлення, а також прикметники головне, єдине, останнє, слова так, одне, ось що, ось який (Я навіть подумав: пахне нещастям (В. Шевчук)). Такі речення вимовляються з інтонацією пояснення, яка характеризується значною паузою між простими реченнями.

Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні

Частини безсполучникового складного речення можуть відділятися одна від одної комою, крапкою з комою, двокрапкою та тире.

Кома і крапка з комою ставляться між реченнями, що входять до складу безсполучникового складного речення, якщо вони є рівноправними і між ними можна поставити єднальні сполучники. Кома між реченнями ставиться тоді, коли вони тісно пов'язані одне з одним (Земля чорніє, дрімає розум, серце мліє (Т. Шевченко)). Якщо частини безсполучникового речення значно поширені, далекі за змістом або вже мають в середині розділові знаки, то між ними ставиться крапка з комою (Всі женці стояли мовчки; в руках наче заклакли жмені жита та серпи; всі поглядали то на осавулу, то на Миколу (І. Нечуй-Левицький)).

Двокрапка ставиться в таких випадках: 1) Якщо друге речення пояснює, доповнює або розкриває зміст першого (Надворі було видно, як удень: було видно усе дерево в садку, всі верби, кожную гілляку, кожний збляклий листок... (І. Нечуй-Левицький)). У таких реченнях між частинами можна поставити слова а саме. 2) Якщо друге речення вказує на причину того, про що говориться в першому реченні (А вас просив би я зразки ліпити: (чому?) ви чоловік тямущий і бувалий (Леся Українка)). 3) Якщо в першій частині є слова так, такий, одно, бачити, знати, чути, розуміти, вирішувати, які разом з інтонацією попереджають, що в наступному реченні буде викладений якийсь факт (Я відчував: пахне м'ятою (М. Хвильовий)).

Тире ставиться в таких випадках: 1) у реченні відображається швидка зміна подій (Пройшла мить — літак зник за лісом); 2) між висловленими реченнями маємо причинно-наслідковий зв'язок (Тепловоз на станції чмихнув дуже — у лісі покотилася луна); 3) зміст першого речення протиставляється змісту другого (До неї люди говорять — не чує, не слухає (Марко Вовчок)); 4) у першому реченні вказується на час або умову того, про що говориться в другому (Защебетав соловейко — пішла луна гаєм (Т. Шевченко)); 5) зміст першого речення порівнюється зі змістом другого (Подивилась ясно — заспівали скрипки (П. Тичина)).

Завдання для самоконтролю

Вправа 1. Випишіть безсполучникові складні речення. Поясніть розділові знаки.

Диво дивне: наскільки вдало наші предки наділяли йменням речі й предмети, зокрема і музичні інструменти! Басоля... Одразу вчуваєш дещо сумовите й протяжне, як її звучання. У товаристві лад – усяк тому радіє. Мабуть, багато хто з нас може сказати: усім хорошим, усім душевним у собі, може, у першу чергу, я зобов'язаний книзі й пісні... Вдаримо гучно ми в дзвони – всесвіт обійде луна. Буває часто: якась мелодія нагадує давно забуте, тепле, хороше. Подивилась ясно – заспівали скрипки. Вогкий низенький ранок сповнив землю, хоч був уже пізній день. Олень забезпечує довголіття і добробут, а кінь символізує неабияку силу і витривалість.

Тема 9. ПРИЗНАЧЕННЯ ПРЯМОЇ І НЕПРЯМОЇ МОВИ, ЇХ ГРАМАТИЧНО-СМИСЛОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Питання теми:

1. Поняття прямої мови.
2. Поняття про діалог.
3. Призначення непрямої мови.
4. Цитата. Епіграф.

Прямою мовою називають чуже мовлення, передане дослівно, з усіма граматичними, інтонаційними та стилістичними особливостями («Про здоров'я людини треба турбуватися в першу чергу», — сказав незнайомець). Пряма мова може складатися з одного слова, одного речення і з кількох речень. Пряма мова супроводжується реченням, що вказує на те, хто є мовцем та адресатом, за яких обставин вона висловлена. Таке речення називається словами автора. Слова автора можуть стояти перед прямою мовою, у середині прямої мови, після неї, а також включати в себе пряму мову. Пряма мова і слова автора поєднуються за змістом та інтонаційно, тобто без допомоги сполучників. Інтонація слів автора завжди розповідна, а інтонація прямої мови може бути розповідною, питальною, спонукальною, окличною та неокличною.

Діалог — це пряма мова, що передає розмову двох осіб. Слова кожної особи, яка бере участь у розмові, називаються репліками. Слова автора супроводжують репліку, якщо не зрозуміло, кому належить пряма мова.

Непрямою мовою називається чуже мовлення, що передається не дослівно, а зі збереженням лише основного змісту висловлювання (Дівчина замилювалася квітами і сказала, що вони чудові). У непрямій мові втрачається лексична, інтонаційна та стилістична своєрідність чужого мовлення. До непрямої мови належать як непрямі розповідні речення, так і непрямі питання й спонукування, але знак оклику чи знак питання в кінці таких речень не ставиться: (Пор.: «Батько спитав мене: «Хочеш поїхати зі мною до Києва?» — Батько спитав мене, чи хочу я поїхати із ним до Києва).

Цитатою називається дослівно наведений зі збереженням усіх граматичних та стилістичних особливостей уривок із чужого висловлювання, що використовується мовцем для підтвердження чи пояснення власних думок. Тому в цитаті не можна нічого змінювати, навіть розділових знаків. Цитата на письмі береться в лапки (Видатний український письменник Гр. Тютюнник був переконаний, що «кожен письменник обирає собі тему найближчу, найріднішу...»).

Різновидом цитати є епіграф. Епіграф у лапки зазвичай не береться. Вказівка на джерело пишеться під епіграфом справа без дужок, і крапка після неї не ставиться:

І чужому навчайтесь, і свого не цурайтесь...

Завдання для самоконтролю

Вправа 1. Перепишіть, розставляючи потрібні розділові знаки при прямій мові.

Все, все ми віддаємо тобі, Батьківщино промовив він раптом якимось дивним голосом ні до кого Все! Навіть наші серця (О. Гончар). Життя в неволі нічого не варте відказав Максим краще смерть! (І. Франко) Роби добро мені казала мати і чисту совість не віддай за шмати! (Д. Павличко). Ніщо так не красить людину, як натхнення подумала Ярослава (О. Гончар). Пам'ятаю, казала моя мати Цей світ як маків цвіт. Зранку цвіте, до вечора опаде! (О.Довженко) Я подумав тоді Тіні коротшають так само непомітно, як і людське життя (Гр. Тютюнник). Чому звеліти власним почуттям Лишіться! не дозволено людині? (М. Рильський). Яке то щастя дано людині заговорив знову Блаженко, заворожений картиною неосяжного світлого простору Отакий світ!... Скільком би вистачило!.. А що з того?.. Не вміє вона його спожити! (О. Гончар)

Воля затримав Фелікса, і вони уважно прислухались. Навкруги було зовсім тихо. Фель сказав Воля, благально подивившись на Фелікса, давай візьмемо її до себе. Фелікс сам був не від того, але мусив перше зважити. Кричатиме одповів Волі, з нею ніде не сховаєшся, ба, як верещить. Я її заспокою сказав Воля і підійшов до дівчинки. Та, побачивши хлопців, замовкла. Ходімо сказав Фелікс мама твоя спати лягла! (Ю. Яновський). Ти не турбуйся говорю я мамі. Моя ти рідна, в мене добре все (Р. Гамзатов). Але що се? Тихо й смутно забринів старечий голос Ти прийшла, кохана доню? Сядь, спочинь, моя дитино... Он наша Генуя панок старенький показує мені удалину. Ось я йду обізвалась зима. Осінь шарпнула шати кривавії, аж до ніг їй упали розсипавшись, непокрита, нічим не захищена, застогнала Іди, бо вже час... (Леся Українка). Не кидайсь хлібом, він святий! в суворості ласкавій, бувало, каже

дід старий малечі кучерявій. Вологи, вологи! в огні шепочуть прив'ялі діброви (М. Рильський).

Вправа 2. У реченнях з прямою мовою поставте пропущені розділові знаки.

Зробіть заміну прямої мови непрямою.

Чого зажурився мій любий козак питає дівчина вродлива (Леся Українка). От і купив, от тобі й нива думав Роман, ходячи вздовж та поперек поля. І як це могла лучитися мені така пригода (М. Коцюбинський). То, мабуть, Рудик не витримав подумав Тихович ко ли б ще лиха собі не напивав, бо на кордоні не вільно стріляти (М. Коцюбинський). Мемет вдивлявся у море. Буде буря обізвався він, не обертаючись. Вітер дужчає — он на човні збирають вітрила.... (М. Коцюбинський). Живися, кумонько, не погордуй, люба моя, припрошує Журавель (І. Франко). А йдіть, діточки, полуднувать та й батька кличте крикнула Кайдашиха тонким голосом (І. Нечуй-Левицький). Поволі обвів зором широкий майдан, море голів, дітей на деревах і на дахах — майнула думка Ці колись розкажуть... І далі дивився в очі тих, що стояли близько (Н. Рибак).

Тема 10. СТИЛІ МОВИ, ОСОБЛИВОСТІ КОЖНОГО СТИЛЮ

Питання теми:

1. Поняття стилю.
2. Розмовно-побутовий стиль.
3. Основні ознаки художнього стилю.
4. Науковий стиль.
5. Характеристика публіцистичного стилю.
6. Епістолярний стиль.
7. Ознаки конфесійного стилю.
8. Офіційно-діловий стиль.

Стиль (від латин. *Stilus* – паличка для письма). **Сталь літературної мови – різновид мови (її функціонувальна підсистема), що характеризується відбором таких засобів із багатоманітних мовних ресурсів, які найліпше відповідають завданням спілкування між людьми в даних умовах.** Це своєрідне мистецтво добору й ефективного використання системи мовних засобів із певною метою в конкретних умовах й обставинах. Д. Свіфт влучно зауважив, що стиль – це власне слова на власному місці.

Кожний стиль має:

- сферу поширення і вживання (коло мовців);
- функціональне призначення (регулювання стосунків, повідомлення, вплив, спілкування тощо);
- характерні ознаки (форма та спосіб викладу);
- система мовних засобів і стилістичних норм (лексику, фразеологію, граматичні форми, типи речень тощо).

Ці складові конкретизують, оберігають, певною, мірою обмежують, унормовують кожний стиль і роблять його досить стійким різновидом літературної мови. Оскільки стилістична норма є частиною літературної, вони не забезпечує останню, а лише використовує слова чи форми в певному стилі чи з певним стилістичним значенням.

Наприклад, слова акт, договір, наказ, протокол, угода є нормативними для офіційно-ділового стилю, хоча в інших стилях вони також можуть нести забарвлення офіційності, якщо їх використання буде стилістично виправдане.

Досконале знання специфіка кожного стилю, його різновидів, особливостей – надійна запорука успіхів у будь-якій сфері спілкування.

Термін “стиль мовлення” слід розглядати як спосіб функціонування певних мовних явищ. Розрізнення стилів залежить безпосередньо від основних функцій мови – спілкування, повідомлення і діяння. впливу.

Високорозвинута сучасна літературна українська мова має розгалужену системі стилів, серед яких: **розмовний, художній, науковий, публіцистичний, епістолярний, офіційно-діловий та конфесійний.**

Для виділення стилів мовлення важливе значення мають форми мови – усна й писемна, розмовна і книжна. Усі стилі мають усну й писемну форми, хоча усна форма більш притаманні розмовному стилю, а інша – переважно писемна. Оскільки останні сформувалися н книжній основі їх називають книжними.

Структура текстів різних стилів неоднакова. Відрізняються стилі мовлення й багатьма іншими ознаками. Але спільним для них є те, що вони – різновиди однієї мови, представляють усе багатство їх виражальних засобів і виконують важливі функції в житті суспільства – забезпечують спілкування в різних його сферах і галузях.

У межах кожного функціонального стилю сформувалися свої різновиди – підстили – для точнішого й доцільнішого відображення певних видів спілкування та вирішення конкретних завдань.

Поряд із функціональними стилями, урахувуючи характер експресивності мовних елементів, виділяються також урочистий, офіційний, фамільярний, інтимно-ласкавий, гумористичний, сатиричний та інші.

Розмовно-побутовий стиль

Сфера використання – усне повсякденне спілкування в побуті, у сім'ї, на виробництві.

Основне призначення – бути засобом впливу й невимушеного спілкування, жвавого обміну думками, судженнями, оцінками, почуттями, з'ясування виробничих і побутових стосунків.

Слід відрізнати неформальне й формальне спілкування. Перше – нерегламентоване, його мета й характер значною мірою визначаються особистими (суб'єктивними) стосунками мовців. Друге – обумовлене соціальними функціями мовців, отже, регламентоване за формою і змістом.

Якщо звичайне спілкування попередньо не планується, не визначаються мета його і зміст, то ділові контакти передбачають їх попередню ретельну підготовку, визначення змісту, мети, прогнозування, можливих висновків, результатів.

У повсякденній розмові мовці можуть торкатися різних, часток не пов'язаних між собою тем, отже, їхнє спілкування носить частіше довільний інформативний характер.

Ділова ж мова, як правило, не виходить за межі визначеної теми, має конструктивний характер і підпорядкована розв'язанню конкретних завдань, досягненню заздалегідь визначеної мети.

Основні ознаки:

- безпосередня участь у спілкування;
- усна форма спілкування;
- неофіційність стосунків між мовцями (неформальне);
- невимушеність спілкування;
- непідготовленість до спілкування (неформальне);
- використання несловесних засобів (логічних наголосів, тембру, пауз, інтонації);
- використання позамовних чинників (ситуація, поза, руки, жести, міміка);
- емоційні реакції;
- потенційна можливість відразу уточнити незрозуміле, акцентувати головне.

Основні мовні засоби:

- емоційно-експресивна лексика (метафори, порівняння, синоніми та ін.);
- суфікси суб'єктивної оцінки (зменшено-пестливого забарвлення, зниженості);
- прості, переважно короткі речення (неповні, обірвані, односкладові);
- часте використання різних займенників, дієслів із двома префіксами (попонад-, поза-);
- фразеологізми, фальклоризми, діалектизми, просторічна лексика, скорочені слова, вигуки й т.д.);
- заміна термінів розмовними словами (електропоїзд – електричка, бетонна дорога – бетонка).

Художній стиль

Цей найбільший і найпотужніший стиль української мови можна розглядати як узагальнення й поєднання всіх стилів, оскільки письменники органічно вплітають ті чи інші стилі до своїх творів для надання їм більшої переконливості та достовірності в зображенні подій.

Художній стиль широко використовується у творчій діяльності, різних видах мистецтва, у культурі й освіті.

Як у всіх зазначених сферах, так і в белетристиці (красному письменстві – художній літературі) це стиль покликаний крім інформаційної функції найсуттєвішу – естетичну: впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття та волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості й естетичні смаки.

Основні ознаки:

- найхарактерніша ознака художнього відтворення дійсності – образність (образ – персонаж, образ колектив, образ – символ, словесний образ, зоровий образ);
- поетичний живопис словом навіть прозових і драматичних творів;
- естетика мовлення, призначення якої – викликати в читача почуття прекрасного;
- експресія як інтенсивність вираження (урочисте, піднесене, увічливе, пестливе, лагідне, схвальне, фамільярне, жартівливе, іронічне, зневажливе, грубе та ін.);
- зображуваність (тропи, епітети порівняння, метафори, алегорії, гіперболи, перифрази, тощо; віршова форма, поетичні фігури); конкретно-чуттєве живописання дійсності;
- відсутня певна регламентація використання засобів, про які йтиметься далі, та способів їх поєднання, відсутні будь-які приписи;
- визначальним є суб'єктивізм розуміння та відображення (індивідуальне світобачення, світовідчуття і, відповідно, світовідтворення автора спрямоване на індивідуальне світосприйняття та інтелект читача).

Основні мовні засоби:

- наявність усього багатства найрізноманітнішої лексики, переважно конкретно-чуттєвої (назви осіб, рече, дій, явищ, ознак);
- використання емоційно-експресивної лексики (синонімів, антонімів, анонімів, фразеологізмів);
- запровадження авторських новаторів (слів, значень, виразів, формування індивідуального стилю митця);

- уведення до творів, зі стилістичною метою, історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів., навіть жаргонізмів;
- поширене вживання дієслівних форм: родових (у минулому часі й умовному способі): Якби ми знали, то б вас не питали (Н. тв.); особових (у теперішньому й майбутньому часі дійсного способу): Все на вітрах дзвенітиме, як дзбан (Л.Костенко); у наказовому способі: В квітах всі вулиці кричать: нехай, нехай живе свобода! (П. Тичина);
- широке використання різноманітних типів речень, синтаксичних зв'язків, особливості інтонування та ритмомелодики;
- повною мірою представлені всі стилістичні фігури (еліпс, періоди, риторичні питання, звертання, багатосполучниковість, безсполучниковість та ін.).

За родами й жанрами літератури художній стиль поділяється на підстили, які мають свої особливості мовної організації тексту:

- а) епічні (прозові: епопея, казка, роман, повість, байка, оповідання, новела, художні мемуари, нарис);
- б) ліричні (поезія, поема, балада, пісня, гімн, елегія, епіграма);
- в) драматичні (драма, трагедія, комедія, мелодрама, водевіль);
- г) комбіновані (ліро-епічний твір, ода, художня публіцистика, драма-феєрія, усмішка).

Науковий стиль

Сфера використання – наукова діяльність, науково-технічний прогрес, освіта.

Основне призначення – викладення наслідків дослідження про людину, суспільство, явище природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизація знань, роз'яснення явищ, збудження інтелекту читача для їх осмислення.

Основні ознаки:

- ясність (понятійність) і предметність тлумачень;
- логічна послідовність і доказовість викладу;
- узагальненість понять і явищ;
- об'єктивний аналіз;
- точність і лаконічність висловлювань;

- аргументація та переконливість тверджень;
- днзначне пояснення причино-наслідкових відношень;
- докладні висновки.

Основні мовні засоби спрямовані на інформування, пізнання, вплив і характеризуються:

- великою кількістю наукової термінології (транскрипція, турбуленція, дистиляція, реорганізація, атомна маса й т. ін.);
- наявність схем, таблиць, графіків, діаграм, карт, систем математичних, фізичних, хімічних та ін. знаків і значків;
- оперування абстрактними, переважно іншомовними словами (теорема, вакуум, синус, параграф, ценз, шлак та ін.);
- використанням суто наукової фразеології, стійких термінологічних словосполучень;
- залучення цитат і посилань на першоджерела;
- як правило, відсутністю авторської індивідуальної манери та емоційно-експресивної лексики;
- наявністю чіткої композиційної структури тексту (послідовний поділ н розділи, частини, пункти, підпункти, параграфи, абзаци із застосування цифрової або літерної нумерації);
- токрім переважного вживання іменників т відносних прикметників наявні дієслівні форми, частіше безособові, узагальнені чи неозначені, як правило, теперішнього часу; що констатують певні явища й факти; значну роль відіграють дієприслівникові та дієприкметникові звороти, які додатково характеризують дії, предмети та явища;
- монологічним характером текстів;
- переважанням різнотипних складних речень стандартних виразів (кліше).

Публіцистичний стиль

Сфера використання – громадсько-політична, суспільно-виробнича, культурно-освітня діяльність.

Основне призначення:

- інформаційно-пропагандистськими методами вирішувати важливі актуальні, злободенні суспільно-політичні проблеми;

- активний вплив на читача (слухача), спонукання його до діяльності, до необхідності зайняти певну громадську позицію, змінити погляди чи сформувані нові;
- пропаганда певних думок, переконань, ідей, теорій та активна агітація за втілення їх у повсякдення.

Основні ознаки:

- доступність мови й формування (орієнтація на широкий загал);
- поєднання логічності доказів і полемічності викладу;
- сплав точних найменувань, дат, подій, місцевості, учасників;
- висловлення наукових положень і фактів емоційно-експресивною образністю;
- наявність низки яскравих засобів позитивного чи негативного авторського тлумачення, яке має здебільшого тенденційний характер;
- широке використання художніх засобів (епітетів, порівнянь, метафор, гіпербол і т. ін.).

Основні мовні засоби:

- синтез елементів наукового, офіційно-ділового, художнього й розмовного стилів;
- лексика насичена суспільно-політичними та соціально-економічними термінами, закликами, гаслами (електорат, багатопартійність, приватизація та ін.);
- використовується багатозначна образна лексика, емоційно-оцінні слова (політична еліта, епохальний вибір та ін.), експресивні сталі словосполучення (інтелектуальний потенціал, одностайний вибір, рекордний рубіж), перифрази (чорне золото – вугілля, нафта, легені планети – ліси та ін.);
- уживання в переносному значенні наукових, спортивних, музичних, військових та інших термінів (орбіти співробітництва, президентський старт і под.);
- із морфологічних засобів часто використовується іншомовні суфікси і ст. (ист), - атор, - акція та ін. (полеміст, реваншист, провокатор); префікси псевдо; - нео-, сурес-, ін тре- та ін. (псевдотеорія, неоколоніалізм, супердержава, інтернаціональний);
- синтаксисові публіцистичного стилю властиві різні типи питальних, окличних та спонукальних речень, зворотний порядок слів, складні речення ускладненого типу з повторюваними сполучниками ті ні.);
- ключове, вирішальне значення мають влучні, афористичні, інтригуючі заголовки.

Публіцистичний стиль за жанрами, мовними особливостями та способом подачі інформації поділяється на такі підстилі:

- а) стиль ЗМІ – засобів масової інформації (часописи, листівки) радіо, телебачення. тощо);
- б) художньо-публіцистичний стиль (памфлети, фейлетони, політичні доповіді, нариси тощо);
- в) есе (короткі нариси вишуканої форми);
- г) науково-публіцистичний стиль (літературно-критичні статті, огляди, рецензії тощо).

Епістолярний стиль

Сфера використання – приватне листування.

Цей стиль може бути складовою частиною інших стилів, наприклад художньої літератури, публіцистики (“Послання” І. Вишенського, “Листи з хутора”

П Куліша та ін.).

Основні ознаки – наявність певної композиції: початок, що містить шанобливе звернення; головна частина, у якій розкривається зміст листа; кінцівка, де підсумовується написане, та іноді постскрипtum. (P.S. – приписка до закінченого листа після підпису).

Основні мовні засоби – поєднання елементів художнього, публіцистичного та розмовного стилів.

Сучасний епістолярний стиль став більш лаконічним (телеграфним), скоротився обсяг обов’язкових раніше вступних звертань та заключних формувань увічливості.

Офіційно-діловий стиль

Його функціональні підстили.

У ст. 11. “Закону про мови” записано: “Мовою роботи, діловодства й документації, а також взаємовідносин державних, партійних, громадських органів підприємств, установ. організацій є українська мова”.

Офіційно-діловий стиль – функціональний різновид мови, який слугує для спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті, законодавстві, у сфері управління адміністративно-господарською діяльністю.

Основне призначення – регулювати ділові стосунки в зазначених вище сферах обслуговувати громадські потреби людей у типових ситуаціях.

Під функціональним різновидом мови слід розуміти систему мовних одиниць, прийомів їх виокремлення та використання, обумовлених соціальними завданнями мовлення.

Мовленню у сфері управління притаманна наука специфічних особливостей. Учасниками ділового спілкування є органи та ланки управління – організації, заклади, підприємства, посадові особи, працівники, Характер і зміст інформаційних зв'язків, у яких вони можуть бути задіяні, залежить від місця установи в ієрархії органів управління, її компетенції, функціонального змісту діяльності.

Ці стосунки стабільні й регламентуються чинними правовими нормами.

Специфіка ділового спілкування полягає в тому, що незалежно від того, хто є безпосереднім укладачем документа й кому безпосередньо його адресовано, офіційним автором та адресатом документа майже завжди є організація в цілому.

Іншою важливою характеристикою ділового спілкування є контракт на адресність інформації.

Суттєвим фактором ділового спілкування, що впливає на характер управлінської інформації, є повторність дій і ситуацій. Управлінська діяльність – це завжди – “гра за правилами”. Як наслідок цього повторність управлінської інформації приводить до регулярності використання весь час однакових мовних засобів.

Наступною характерною рисою ділового спілкування є тематична обмеженість кола завдань, що вирішує організація, а це у свою чергу, є наслідком певної стабільності її функції. **Отже, можна вирізнити такі властивості управлінської інформації в умовах ділового спілкування:**

- офіційний характер;
- адресність;
- повторність;
- тематична обмеженість.

Специфіка офіційно-ділового стилю полягає в певних стильових рисах (ознаках), що притаманні лише йому, а саме:

- нейтральний тон викладу змісту лише у прямому значенні;
- точність та ясність повинні поєднуватись з лаконічністю, стислістю й послідовністю викладу фактів;
- документальність(кожний офіційний папір повинен мати характер документа), наявність реквізитів, котрі мають певну черговість, що дозволяє довго зберігати традиційні стабільні форми;

- наявність усталених одноманітних мовних зворотів, висока стандартизація вислову;
- суворе регламентація тексту для чіткої організації текст поділяє на параграфи, підпункти.

Ці основні риси є визначальними у формуванні системи мовних одиниць і прийомів їх використання в текстах ділових (управлінських) документів.

Мовні засоби та способи викладу змісту, які дозволяють найефективніше фіксувати управлінську інформацію й відповідати всім вимогам, що до неї висуваються, а саме:

- широке використання суспільно-політичної та адміністративно-канцелярської термінології (функціонування закладу, узяти участь, регламентація дій);
- наявна фразеологія повинна мати специфічний характер (ініціювати питання, висунути пропозицію, поставити до відома);
- обов'язкова відсутність будь-якої авторської мовної індивідуальності т емоційно-експресивної лексики;
- синонімія повинна бути зведена до мінімуму й не викликати двозначності сприймання;
- наявність безособових і наказових форм дієслів у формі теперішнього часу із зазначенням позачерговості, постійності дії;
- чітко регламентоване розміщення та будова тексту, обсяг основних частин, наявність обов'язкових стандартних стійких висловів, певних кліше (що дозволяє користуватися готовими бланками);
- до мінімуму зведено використання складних речень із сурядним і підрядним зв'язком, натомість широко використовуються безсполучникові, прості поширені (кілька підметів при одному присудку, кілька присудків при одному підметі, кілька додатків при одному з головних членів речення тощо).

Офіційно-діловий стиль має такі функціональні підстили:

Законодавчий – використовується в законотворчій сфері, регламентує та обслуговує офіційно-ділові стосунки між приватними особами, між державою і приватними т службовими особами. Реалізується в Конституції, законах, указах, статутах, постановах та ін.

Дипломатичний – використовується у сфері міждержавних офіційно-ділових стосунків у галузі політики, економіки, культури.

Регламентує офіційно-ділові стосунки міжнародних організацій, структур, окремих громадян. Реалізується в конвенціях (міжнародних угодах), комюніке (повідомленнях), нотах (зверненнях), протоколах, меморандумах, договорах, заявах, ультиматумах і таке інше.

Адміністративно-канцелярський

Цей підстиль обслуговує й регламентує правові та конфліктні відносини:

- між державою та підприємствами й організаціями всіх форм власності;
- між підприємствами, організаціями та установами;
- між державою та приватними особами;
- між підприємствами, організаціями й установами всіх форм власності та приватними особами;
- між приватними особами.

Реалізується в актах, позовних заявах, протоколах, постановках, запитах, повідомленнях.

Завдання для самоконтролю

Дайте відповідь на запитання:

1. Що таке стиль?
2. Охарактеризуйте розмовний стиль.
3. Які ознаки має художній стиль?
4. Назвіть основні ознаки та сферу діяльності наукового стилю.
5. Охарактеризуйте публіцистичний стиль.
6. Чим відрізняється від інших стилів конфесійний стиль?
7. Назвіть ознаки офіційно-ділового стилю.